

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 17. oktobrī Nr.1-13/2

**Latvijas Republikas
Satversmes tiesai**
Jura Alunāna ielā 1
Rīga, LV-1010

Pieteikuma iesniedzējs:
Latvijas Republikas tiesībsargs
Baznīcas ielā 25
Rīgā, LV-1010

Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu:
Latvijas Republikas Ministru kabinets
Brīvības bulvāris 36
Rīga, LV-1050

Pieteikums

par Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr.1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109. pantam

Tiesības vērsties Satversme tiesā

1. Tiesībsarga likuma 13. panta 8. punkts nosaka, ka, pildot šajā likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus, tiesībsargam ir tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā, ja iestāde, kas izdevusi apstrīdamo aktu, nav tiesībsarga norādītajā termiņā novērsusi konstatētos trūkumus.

Satversmes tiesas likuma 17. panta pirmās daļas 8. punkts noteic, ka tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par (..) citu normatīvo aktu vai to daļu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem) (..) ir tiesībsargam, ja institūcija vai amatpersona, kas izdevusi apstrīdēto aktu, nav tiesībsarga norādītajā termiņā novērsusi konstatētos trūkumus.

No minētām tiesību normām izriet, ka vienīgais priekšnoteikums pieteikuma iesniegšanai Satversmes tiesā ir, ka tiesībsargam visupirms ir jāvēršas pie institūcijas vai amatpersonas, kas izdevusi apstrīdamo aktu, un jānorāda termiņš konstatēto trūkumu novēršanai¹.

¹ Satversmes tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2013-15-01, 17. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=265861>

1.1. Tiesībsargs 2019. gada 23. maijā Ministru kabinetam nosūtīja vēstuli Nr.1-8/9, kurā norādīja, ka Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" (turpmāk arī – Noteikumi Nr.1605)² 2.punkts (noteic valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru) neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk arī – Satversme) 1.panta, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam³ (sk. arī pielikumu Nr. 1). Tiesībsargs aicināja Ministru kabinetu līdz 2019.gada 24. jūlijam novērst konstatētos trūkumus un noteikt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta līmeni atbilstoši Satversmei.

1.2. Ministru kabinets 2019. gada 23. jūlija vēstulē⁴ Nr.18/TA-973/3273 (sk. pielikumu Nr.2) informēja, ka piekrīt tiesībsarga vēstulē norādītajam, ka Noteikumu Nr.1605 2. un 2.¹punktā noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, kas nav mainīts kopš 2006.gada, bet personām ar invaliditāti no bērnības kopš 2009.gada, šodienas situācijā ir pārāk zems. Un pauda nostāju, ka to ir nepieciešams pārskatīt atbilstoši valsts budžeta iespējām.

Labklājības ministrija esot sagatavojusi un iesniegusi Ministru kabinetā politikas plānošanas dokumentu "Plāns minimālo ienākumu līmeņa pilnveidošanai 2020.-2021. gadam" (turpmāk – Plāna projekts).⁵ Plāna projektā iekļautie pasākumi vērsti uz to, lai stiprinātu atbalstu iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem, minimālo pabalstu apmērus nosakot kontekstā (procentuālā apmērā) ar māsaimniecību rīcībā esošo ienākumu mediānu vienam ekvivalentajam patērētājam⁶. Plāna projekts attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra paaugstināšanu paredz no 2020.gada:

- palielināt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru pensijas vecumu sasniegušajiem un apgādnieku zaudējušām personām no 64 euro līdz 99 euro jeb 20% apmērā no ienākumu mediānas;

- palielināt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru personām ar invaliditāti vispārējā gadījumā – personām ar III invaliditātes grupu no 64 euro līdz 99 euro, personām ar I un II invaliditātes grupu paaugstinot pabalsta aprēķina bāzi līdz 99 euro jeb 20% apmērā no ienākumu mediānas;

- personām ar I invaliditātes grupu paaugstināt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam piemērojamo koeficientu no 1.3 līdz 1.4 (gan vispārējā gadījumā, gan personām ar invaliditāti kopš bērnības);

- katru gadu no 2021.gada personām, kurām vecuma vai invaliditātes gadījumā piešķirts valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, nodrošināt pabalsta ikgadējo indeksāciju ar patēriņa cenu indeksu.

Pēc Ministru kabineta aplēsēm valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta palielināšana pozitīvi ietekmēs aptuveni 11 tūkstošus valsts iedzīvotāju, t. sk. pensijas vecumu sasniegušos iedzīvotājus, personas ar invaliditāti, apbedīšanas pabalsta saņēmējus un atlīdzības par darbspēju zaudējumu un darbā nodarītā kaitējuma atlīdzības saņēmējus. Papildu nepieciešamie valsts budžeta līdzekļi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta palielināšanai Plāna projektā noteiktajā apmērā, kā arī valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta indeksācijai ar patēriņa cenu indeksu 2020.gadam ir 4,3 milj. euro un 2021.gadam un turpmāk ik gadu - 4,9 milj. euro (savukārt valsts minimālo pensiju aprēķina bāzes palielināšanai līdz 99 euro nepieciešami papildu 23,4 milj. euro gadā).

² Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202850>

³ Tiesībsarga 2019. gada 23. maija vēstule Nr.1-8/9. Pieejams

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/par_snp_1563948305.pdf.

⁴ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40473486&mode=mk&date=2019-07-16>

⁵ Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2019. gada 22. augusta rīkojumu Nr.408. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308914>

⁶ Pēc CSP sniegtajiem datiem mediāna 2017. gadā bija 494,05 euro.

Plāna projektā piedāvāto pasākumu īstenošanai laika periodā no 2020. līdz 2022.gadam indikatīvi ik gadu nepieciešami papildu 27 – 28,6 milj. euro valsts budžeta līdzekļu. Tādēļ jautājums par papildu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanu Plāna projektā ietvertu pasākumu īstenošanai skatāms likumprojekta “Par valsts budžetu 2020.gadam” un likumprojekta “Par vidēja termiņa ietvaru 2020., 2021. un 2022.gadam” sagatavošanas un izskatīšanas procesā kopā ar visu ministriju un centrālo valsts iestāžu iesniegtajiem prioritāro pasākumu pieteikumiem atbilstoši valsts budžeta finansiālajām iespējām.

Vienlaikus Ministru kabinets piekrita tiesībsargam, ka personas ar invaliditāti ir viena no sabiedrības grupām, kurai ir nepieciešams īpašs un papildu atbalsts. Tomēr atbalsts personām ar invaliditāti ir jāskata kompleksi – proti, atbalsts materiālā veidā (invaliditātes pensija, pabalsti (gan valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, gan transporta pabalsts, gan īpašas kopšanas pabalsts, kas ar š.g. 1.jūliju bērniem ar īpaši smagu invaliditāti un pilngadīgām personām ar I invaliditātes grupu, kurām invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības, tiek izmaksāts palielinātā apmērā – no līdzšinējiem 213,43 euro līdz 313,43 euro mēnesī) un atbalsts pakalpojumu un atvieglojumu veidā (deinstitutionalizācijas projekta piedāvātie pakalpojumi, asistenta pakalpojums pašvaldībā un izglītības iestādē, surdotulks, tehniskie palīglīdzekļi, atbalsta pakalpojumi nodarbinātības jomā, bezmaksas sabiedriskais transports, nodokļu atvieglojumi u.c.).

Lai arī Latvija, ratificējot Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk arī – ANO) Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, apņēmas veikt pasākumus, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības un iespējas, tomēr minētajā Konvencijā noteiktās personu ar invaliditāti tiesības nav absolūtas un tiek nodrošinātas pakāpeniski, atbilstoši finansiālajām un ekonomiskajām iespējām, samērīgi ar citu personu grupu interesēm.

1.3. Ņemot vērā, ka Ministru kabinets noteiktajā termiņā nav novērsis Noteikumu Nr. 1605 2. punktā konstatēto trūkumu, tiesībsargs atzīst par nepieciešamu iesniegt pieteikumu Satversmes tiesā.

Lietas faktisko apstākļu izklāsts

2. Viens no būtiskiem lielumiem, kas ietekmē sociāli visneaizsargātāko Latvijas iedzīvotāju ikdienu, ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra noteikšanu likumdevējs ir deleģējis Ministru kabinetam⁷.

Noteikumu Nr.1605 2.punkts noteic:

“Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir:

2.1. Valsts sociālo pabalstu likuma 13.panta pirmajā daļā minētajām personām, izņemot invalīdus kopš bērnības, – 64,03 euro mēnesī;

2.2. invalīdiem kopš bērnības – 106,72 euro mēnesī.”

Savukārt Noteikumu Nr.1605 2.¹ punkts paredz: *“Piešķirot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar I invaliditātes grupu, šo noteikumu 2.punktā minētajam pabalsta apmēram piemēro koeficientu 1,3, bet, piešķirot minēto pabalstu personām ar II invaliditātes grupu, piemēro koeficientu 1,2.”*

2.1. No Noteikumu Nr.1605 2. un 2.¹ punkta izriet, ka personai ar invaliditāti, kurai nav nepieciešamais vismaz 3 gadu apdrošināšanas stāžs invaliditātes pensijas saņemšanai, un

1) ir piešķirta I invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 83,24 euro (koeficients 1,3 piemērots 64,03 euro);

⁷ Valsts sociālo pabalstu likuma 15.panta pirmā daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483>

- 2) ir piešķirta II invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 76,84 euro (koeficients 1,2 piemērots 64,03 euro);
- 3) ir piešķirta III invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 euro.

Personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts 106,72 euro (III invaliditātes grupa), un attiecīgi II invaliditātes grupai, piemērojot koeficientu 1,2, pabalsta apmērs ir 128,06 euro, savukārt I invaliditātes grupai ar koeficientu 1,3 pabalsta apmērs sasniedz 138,74 euro.

No minētā, pirmkārt, konstatējams, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam ir divi bāzes jeb minimālie apmēri:

- 1) pamata bāzes apmērs 64,03 euro;
- 2) bāzes apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības 106,72 euro.

Otrkārt, no minētā var secināt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra lielums atkarībā no sociālā statusa un tā objektīvi izrietošo vajadzību apmēra variē diapazonā no 64,03 līdz 138,74 euro.

2.2. Minēto tiesību normu vērtēšanai visupirms būtiski noskaidrot: 1) personu loku, uz kurām attiecīgās normas attiecas; 2) valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta būtību un mērķi; 3) kura Noteikumu Nr.1605 norma ir vērtējama.

2.2.1. Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma⁸ 13.panta pirmo daļu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir personai, kurai nav tiesību saņemt valsts pensiju (izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju invalīdam) vai apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, ja persona:

1) nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu") un ir sasniegusi vecumu, kāds saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām" noteikts personai, lai tā iegūtu tiesības uz vecuma pensiju. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz mūžu;

2) atzīta par invalīdu un pārsniegusi 18 gadu vecumu. Šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir uz noteikto invaliditātes laiku;

3) nav sasniegusi pilngadību, ir zaudējusi vienu vai abus apgādniekus un nav stājusies laulībā. Šīm personām piešķir valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kura minimālo apmēru katram bērnam un tā pārskatīšanas kārtību nosaka Ministru kabinets. Šajā gadījumā valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu piešķir līdz pilngadības sasniegšanai. Pabalsta izmaksu turpina, ja šajā punktā minētā persona pēc pilngadības sasniegšanas mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāka par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāka par 24 gadiem.

Attiecībā uz minētajā likuma normā paredzētajām cilvēku grupām, jānorāda, ka Noteikumu Nr. 1065 2. un 2.¹ punkts neattiecas uz personām, kam pienākas valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts sakarā ar apgādnieka zaudējumu (Valsts sociālo pabalstu likuma 13. panta pirmās daļas 3.punkts), jo šīm personām valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru nosaka Ministru kabineta 2017. gada 21. marta noteikumi Nr. 156 "Noteikumi par apgādnieka zaudējuma pensijas, atlīdzības par apgādnieka zaudējumu un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apgādnieka

⁸ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483>

zaudējuma gadījumā minimālo apmēru un tā pārskatīšanas kārtību"⁹. Līdz ar to Noteikumu Nr.1065 2. un 2.¹ punkts attiecas uz:

- cilvēkiem pensijas vecumā, kuru apdrošināšanas stāžs mazāks, nekā nepieciešams, lai iegūtu tiesības uz vecuma pensijas saņemšanu¹⁰.
- pilngadīgiem cilvēkiem ar invaliditāti, kuriem nav tiesību uz invaliditātes pensiju¹¹ vai nav tiesību saņemt apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību¹².

No minētā attiecīgi konstatējams, ka tiesības uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ir daļai no mazāk aizsargātajām jeb nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām, t.i., iedzīvotāju grupām, kurām ir liegtas vai apgrūtinātas iespējas iegūt pietiekamus ienākumus, saņemt dažādus pakalpojumus un preces, kuras ir būtiski nepieciešamas pilnvērtīgai funkcionēšanai sabiedrībā.¹³

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk arī - VSAA) statistikā pa gadiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaits atšķiras:

Valsts sociālā pabalsta veids	decembris
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2015)¹⁴</i>	17 951
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2016)¹⁵</i>	18 228
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2017)¹⁶</i>	18 869
<i>Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (2018)¹⁷</i>	19 415

⁹ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/289586>

¹⁰ Likuma "Par vecuma pensijām" 11. panta pirmā daļa paredz, ka tiesības uz vecuma pensiju ir sievietēm un vīriešiem, kuri sasnieguši 65 gadu vecumu un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 20 gadiem. Savukārt minēta likuma pārejas noteikumu 8.² punkts nosaka, ka no 2014. gada 1.janvāra līdz 2024.gada 31.decembrim šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktais vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais apdrošināšanas stāžs ir 15 gadi.

¹¹ Likuma "Par valsts pensijām" 14.panta pirmā daļa paredz, ka pirms šā likuma 11.pantā noteiktā vecuma sasniegšanas (65 gadi) tiesības uz invaliditātes pensiju saskaņā ar šo likumu ir apdrošinātajām personām ar apdrošināšanas stāžu, kas nav mazāks par trim gadiem, ja tās atzītas par invalīdiem, izņemot personas, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība vai kurām vecuma pensija (arī citas valsts vecuma pensija),(..), piešķirta pirms minētā vecuma sasniegšanas.

Minētā likuma 11.panta pirmā daļa nosaka, ka tiesības uz vecuma pensiju ir sievietēm un vīriešiem, kuri sasnieguši 65 gadu vecumu un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 20 gadiem. Savukārt šī likuma pārejas noteikumu 8.¹ punkts detalizē pensionēšanās vecuma pakāpeniskumu, proti, šā likuma 11.panta pirmajā daļā noteiktais vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamais vecums — no 62 līdz 65 gadiem — pieaug pakāpeniski, un no 2014.gada 1.janvāra tas ir 62 gadi un trīs mēneši, no 2015.gada 1.janvāra — 62 gadi un seši mēneši, no 2016.gada 1.janvāra — 62 gadi un deviņi mēneši, no 2017.gada 1.janvāra — 63 gadi, no 2018.gada 1.janvāra — 63 gadi un trīs mēneši, no 2019.gada 1.janvāra — 63 gadi un seši mēneši, no 2020.gada 1.janvāra — 63 gadi un deviņi mēneši, no 2021.gada 1.janvāra — 64 gadi, no 2022.gada 1.janvāra — 64 gadi un trīs mēneši, no 2023.gada 1.janvāra — 64 gadi un seši mēneši, no 2024.gada 1.janvāra — 64 gadi un deviņi mēneši, no 2025.gada 1.janvāra — 65 gadi.

¹² No likuma "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā vai arodslimībām" un Ministru kabineta 1999. gada 16. februāra noteikumiem Nr. 50 "Obligātās sociālās apdrošināšanas pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām apdrošināšanas atlīdzības piešķiršanas un aprēķināšanas kārtība" (<https://likumi.lv/ta/id/21903>) izriet, ka galvenokārt runa ir par personām, kuru invaliditātes cēlonis ir arodslimība un kuras nav bijušas pienācīgi sociāli apdrošinātas šim riskam.

¹³ Par attiecīgajām cilvēku grupām informācija pieejama: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/sociala-ieklausana/situacijas-raksturojums>

¹⁴ [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2015](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2015)

¹⁵ [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2016](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2016)

¹⁶ [https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid\[\]=17&years=2017](https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid[]=17&years=2017)

¹⁷ <https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=3&tid%5b%5d=17&years=2018>

Saskaņā ar statistikas datiem 2017. gadā nabadzības riskam bija pakļauti 23,3 procenti jeb 446 tūkstoši iedzīvotāju¹⁸. Šo iedzīvotāju ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi bija zem 367 euro mēnesī.¹⁹ Valsts sociālā nodrošinājuma saņēmēji ir 4,2 % no nabadzības riskam pakļauto personu skaita kopumā.

2.2.2. Lai arī normatīvi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta būtība un mērķis vienkopus nav definēts, tomēr, ievērojot jau veikto analīzi par personu loku, kurām pienākas sociālā nodrošinājuma pabalsts, kā arī Valsts sociālo pabalstu likuma 2. panta²⁰, 3. panta pirmās daļas 7.punktu²¹ un 13.panta pirmās daļas regulējumu, var atzīt, ka sociālā nodrošinājuma pabalsts Noteikumu Nr.1605 2.un 2.¹ punkta izpratnē ir regulāri izmaksājama valsts sociālais pabalsts:

- cilvēkiem pensijas vecumā, un
- pilngadīgiem cilvēkiem ar invaliditāti,

kuri nekvalificējas sociālā atbalsta saņemšanai no sociālās apdrošināšanas sistēmas un kuri attiecīgā sociālā stāvokļa iespaidā nespēj patstāvīgi gūt ienākumus.

Raksturojot mērķi, jāņem vērā arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma tiesiskais regulējums par sociālo palīdzību, tā kā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir viens no sociālās palīdzības veidiem, ko garantē valsts. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 32.pantu sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Minēto mērķi attiecinot uz sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju loku, jāatzīst, ka sociāla nodrošinājuma pabalsts ir paredzēts, lai nodrošinātu attiecīgo personu pamatvajadzības, kas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība²².

2.2.3. No Noteikumu Nr. 1605 2.¹ punkta izriet, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar I un II invaliditātes grupu tiek aprēķināts, piemērojot noteiktu koeficientu Noteikumu Nr. 1605 2. punktā noteiktajiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēriem, tādējādi vismaz formāli nodrošinot proporcionalitāti atbilstoši vajadzībām, kas var rasties personām ar I un II invaliditātes grupu un personām ar invaliditāti kopš bērnības. Šī pieteikuma ietvaros netiek vērtēts, vai Noteikumu Nr.1605 2.¹ punktā paredzētie koeficienti nodrošina pietiekamu proporcionalitāti, bet tiek vērtēts, vai Noteikumu Nr.1605 2.punktā noteiktie valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta minimālie apmēri ir pietiekami, jo no tiem primāri ir atkarīgs valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar I un II invaliditātes grupu. Līdz ar to pieteikuma ietvaros tiek vērtēta tikai no Noteikumu Nr.1605 2.punkta izrietošo valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru atbilstība Satversmei.

¹⁸ 2017.gadā iedzīvotāju skaits Latvijā bija 1 934 379 cilvēku. Informācija pieejama:

<https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaita/meklet-tema/2402-iedzivotaju-skaita-izmainas-latvija-2017>.

¹⁹ Centrālā statistikas pārvalde. Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā. 2018. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti. 2019., 19-008/2-000. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba>

²⁰ Valsts sociālo pabalstu likuma 2. pants paredz, ka valsts sociālie pabalsti ir valsts atbalsts naudas izmaksas veidā, kuru saņem pie noteiktām iedzīvotāju grupām piederīgas personas situācijās, kad ir nepieciešami papildu izdevumi vai kad šīs personas nespēj gūt ienākumus.

²¹ Valsts sociālo pabalstu likuma 3. panta pirmās daļas 7.punkts paredz, ka sociālā nodrošinājuma pabalsts ir viens no regulāri izmaksājamiem valsts sociālajiem pabalstiem.

²² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 11.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488#p1>

Pieteikuma juridiskais pamatojums

3. Satversmes 1.pants noteic: “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.” Savukārt Satversmes 109.pants noteic: “Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

3.1. Satversmes ievada ceturtajā rindkopā Latvija sevi definē kā demokrātisku, tiesisku, sociāli atbildīgu un nacionālu valsti, kas balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības.

Tas, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, no vienas puses izriet no Satversmes 8. nodaļas kopumā, taču, no otras puses, sociāli atbildīgas valsts princips ir ietverts arī Satversmes 1. pantā lietotajā demokrātijas jēdzienā (plašākā nozīmē)²³.

Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu.²⁴

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai²⁵. Sociāli atbildīgas valsts princips ietver:

- 1) valsts pienākumu nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni, kas ietver sociālās palīdzības, pamatpalpojumu, kā arī izglītības, veselības un sociālās aprūpes, kultūras iestāžu nodrošināšanu;
- 2) valsts pienākumu nodrošināt aizsardzību sociālā riska gadījumā;
- 3) valsts pienākumu rūpēties par sociālo taisnīgumu, kas ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, vajāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību;
- 4) cilvēka saistību ar sabiedrību, kas ietver arī cilvēka pienākumus pret citiem cilvēkiem²⁶.

Pienākums nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni visupirms ietver sevī valsts pienākumu nodrošināt sociālo palīdzību. Sociālai palīdzībai jābūt tādai, kas nodrošina vismaz cilvēka cienīgas eksistences minimālos priekšnoteikumus. Absolūtais minimums būtu pārtika, apģērbs, mājoklis un medicīniskā palīdzība, kas nepieciešami elementārai izdzīvošanas garantēšanai jebkuram cilvēkam. Pie šī minimuma būtu pieskaitāma arī pamatizglītības nodrošināšana. Taču ar cilvēka cienīgas eksistences minimālajiem priekšnoteikumiem nedrīkst saprast apstākļus, kas nepieciešami tikai “kailai izdzīvošanai”²⁷.

Valsts pienākums nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni izriet arī no ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pantā un ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) 11. pantā garantētajām tiesībām uz atbilstošu dzīves līmeni. Minētās normas noteic, ka katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, tostarp uzturu, apģērbu, mājokli, medicīnisko aprūpi un sociālajiem pakalpojumiem, kas nepieciešami viņa un viņa ģimenes veselībai un labklājībai. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni ietver arī to, ka ikvienam jābūt iespējai cilvēka cienīgā veidā nodrošināt savas pamatvajadzības.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja ir norādījusi, ka nesenā pagātnē nabadzība bieži vien tika definēta kā nepietiekami ienākumi, lai iegādātos minimālu preču un pakalpojumu grozu. Šodien šis termins parasti tiek saprasts plašāk kā pamata iespēju trūkums

²³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 211.lpp.

²⁴ Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr.2006-07-01, 18. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-07-01_Spriedums.pdf

²⁵ Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2009-44-01, 22. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-44-01_Spriedums.pdf

²⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 214.lpp.

²⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 216.-217.lpp.

dzīvot cieņpilnu dzīvi. Šī definīcija atzīst nabadzības plašākās iezīmes, piemēram, badu, sliktu izglītību, diskrimināciju, neaizsargātību un sociālo atstumtību²⁸.

Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka sociālās drošības pasākumiem ir ne tikai ekonomiskā funkcija – aizstāt ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt indivīdu iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu²⁹.

Viens no sociāli atbildīgas valsts principa elementiem ir arī valsts pienākums rūpēties par sociālo taisnīgumu, kas ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu un vajāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību³⁰. Sociālo atšķirību izlīdzinājums nozīmē materiālo un daļēji nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos un ierobežo stipros³¹. Sociālais taisnīgums savukārt prasa valstij rūpēties par iespēju vienlīdzības nodrošināšanu. Tas nozīmē, ka valstij jā rūpējas, lai visiem tiktu radīti vienlīdzīgi apstākļi materiālu un nemateriālu labumu iegūšanā. Iespēju vienlīdzības nodrošināšanas kontekstā īpaši nozīmīgi ir nodrošināt vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību un vienlīdzīgas iespējas izvēlēties nodarbinātību³².

No iepriekš minētā izriet, ka sociāli atbildīgas valsts pienākums ir izveidot tādu sociālās palīdzības sistēmu, kas nodrošina cilvēka cienīgas dzīves līmeni, tādā līmenī, kas ļauj cilvēkam pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā. Nabadzība rada sociālo atstumtību. Resursu trūkuma dēļ cilvēkam ir ierobežota pieeja kultūras un sporta pasākumiem, izglītībai, savukārt izglītības trūkums var būt par cēloni bezdarbam vai mazapmaksātam darbam. Tāpat resursu trūkums ierobežo pieeju veselības aprūpes pakalpojumiem. Tādējādi cilvēks nespēj piekļūt precēm un pakalpojumiem, nespēj īstenot savas tiesības vienlīdzīgi ar pārējo sabiedrību.

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties³³. Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādu sociālo tiesību jomā izdotu normu atbilstība gan no Satversmes 1. panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109. pantam, atbilstība Satversmes 1. pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109. pantu³⁴.

3.2. Satversmes tiesa, skaidrojot Satversmes 109. pantā ietverto sociālā nodrošinājuma jēdzienu, ir norādījusi, ka ar to ir saprotami dažādi sociālās drošības pasākumi³⁵. Tas nozīmē, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta tiesiskais regulējums ir vērtējams arī Satversmes 109. panta tvērumā.

Satversmes 109. panta saturu Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība,

²⁸ Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 10 May 2001 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Twenty-fifth session. Geneva, 23 April – 11 May 2001, UN Document: E/C.12/2001/10. Pieejams: <https://www.escr-net.org/resources/poverty-and-international-covenant-economic-social-and-cultural-rights-10-may-2001>

²⁹ Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01, secinājumu daļas 3.1.3. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=60427>

³⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 219.lpp.

³¹ E. Levits Par veselības aprūpes reformas plānu, kas paredz izslēgt no veselības aprūpes sistēmas valsts trūcīgākos iedzīvotājus. Konstitucionālās politikas seminārs. Semināra materiālu krājums. Bīriņi, 2012., 39.lpp.

³² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 220.lpp.

³³ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf.

³⁴ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf.

³⁵ Satversmes tiesas 2004. gada 26. marta spriedums lietā Nr. 2003-22-01. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=86224>

veidojot savu sociālās drošības sistēmu³⁶. Lēmumi šajā jomā parasti vairāk atkarīgi nevis no juridiskiem, bet politiskiem apsvērumiem, kas savukārt atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta³⁷. Taču valsts rīcības brīvība nav absolūta. Tās veidotajai sociālā nodrošinājuma sistēmai ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, proti, valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība, adekvātums un pieejamība³⁸.

Valstij attiecībā uz tiesībām uz sociālo nodrošinājumu tāpat kā citu pamattiesību jomā ir trīs veida pienākumi: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības³⁹. Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu⁴⁰.

Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi⁴¹.

Tiesībsarga ieskatā, apstrīdētās normas atbilstība Satversmei ir vērtējama caur valsts pozitīvā pienākuma prizmu, ņemot vērā, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta mērķis ir sniegt palīdzību cilvēkiem, kam objektīvi sava sociālā stāvokļa dēļ ierobežotas iespējas patstāvīgi gūt ienākumus.

3.3. Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, ir jāpārbauda:

- vai likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības;
- vai šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā;
- vai ir ievēroti vispārējie tiesību principi⁴².

3.3.1. Vērtējot, vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības, konstatējams, ka likumdevējs ir izveidojis valsts un pašvaldības sociālās palīdzības sistēmu un tiesības saņemt sociālo palīdzību ir konkretizētas vairākos normatīvajos aktos. Principu līmenī tās ir noteiktas likumā "Par sociālo drošību", Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, Valsts sociālo pabalstu likumā. Tā, piemēram, valsts ir atzinusi, ka personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē⁴³. Tāpat valsts ir definējusi, līdz ar to atzinusi par nodrošināmu sociālās palīdzības mērķi - sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbspējīgo personu līdzdarbību

³⁶ Satversmes tiesas 2011.gada 17.februāra spriedums lietā Nr.2010-20-0106. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/226108-par-likuma-par-valsts-pensijam-parejas-noteikumu-1-punkta-dala-par-latvijas-nepilsonu-darba-un-tam-pielidzinato-periodu-pielidzinasanu>

³⁷ Satversmes tiesas 2006.gada 8.novembra spriedums lietā Nr.2006-04-01. Pieejams:

https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2006-04-01_Spriedums.pdf#search=

³⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 562.lpp.

³⁹ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Pieejams:

https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf#search=

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf

⁴² Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

⁴³ Likums "Par sociālo drošību", 11. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36850#p11>

savas situācijas uzlabošanā⁴⁴. Valsts ir atzinusi, ka personai nodrošināmās pamatvajadzības ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība⁴⁵.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas⁴⁶.

No valsts puses sociālās palīdzības sniegšana sociālo pabalstu veidā personām, kuras nav veikušas vai nav varējušas veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas, ir noregulēta Valsts sociālo pabalstu likumā⁴⁷. Minētajā likumā ir konkretizētas mazaizsargātās personu grupas, kurām objektīvi ir nepieciešama sociālā palīdzība sociālo pabalstu veidā, t.sk. analizējamā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta veidā⁴⁸.

Valsts sociālo pabalstu likuma 15.panta pirmajā daļā ir noteikts, ka valsts sociālo pabalstu un piemaksu apmēru un to pārskatīšanas kārtību nosaka šis likums un Ministru kabinets. Kā jau šajā pieteikumā ir norādīts, Ministru kabinets 2009. gada 22. decembrī ir pieņēmis Noteikumus Nr. 1605, nosakot konkrētus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus Noteikumu Nr. 1605 2. punktā.

Noteikumu Nr.1605 3. punktā ir paredzēts, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu.

Tādējādi var secināt, ka, ieviešot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu un nodrošinot personai ienākumus Noteikumu Nr. 1605 2.punkta līmenī, valsts formāli ir izpildījusi savu pozitīvo pienākumu sniegt sociālo atbalstu personām, kurām nav tiesību to saņemt sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros.

3.3.2. Vērtējot, vai pasākumi sociālo tiesību īstenošanai, kas nostiprināti Noteikumu Nr. 1605 2.punktā, ir veikti pienācīgi, jāņem vērā Satversmes tiesas judikatūras atziņas. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversme neparedz personas tiesības uz noteiktu pabalsta apmēru, taču vienlaikus ir atzinusi, ka personai ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā⁴⁹. Taču valstij ir regulāri jāseko sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, lai garantētu, ka atbalsta saņēmēji var atļauties preces un pakalpojumus, kas tiem nepieciešami savu tiesību īstenošanai. Līdz ar to valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālā nodrošinājuma apmēru⁵⁰. Sociālā nodrošinājuma apmēra periodiskas pārskatīšanas mērķis ir novērst to, ka varētu pazemināties iedzīvotāju labklājība⁵¹.

Tādējādi ir nepieciešams noskaidrot:

- vai valdības noteiktais sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir pietiekams, lai persona varētu nodrošināt savas pamatvajadzības;
- vai valsts ir periodiski pārskatījusi sociālā nodrošinājuma pabalsts, novēršot iedzīvotāju labklājības samazināšanos.

⁴⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 32. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488#p32>

⁴⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 1. panta 11.punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488#p1>

⁴⁶ Satversmes tiesas 2011.gada 19.decembra sprieduma lietā Nr.2011-03-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-03-01_Spriedums.pdf

⁴⁷ Valsts sociālo pabalstu likums, 3. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483#p3>

⁴⁸ Valsts sociālo pabalstu likums, 13. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483#p13>

⁴⁹ Satversmes tiesas 2006.gada 11. decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

⁵⁰ Satversmes tiesas 2009.gada 26.novembra spriedums lietā Nr.2009-08-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-08-01_Spriedums.pdf

⁵¹ Satversmes tiesas 2007.gada 8.jūnija spriedums lietā Nr.2007-01-01. Pieejams http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-01-01_Spriedums.pdf

3.3.2.1. Kā jau šajā pieteikumā tika norādīts, valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta mērķis ir nodrošināt tā saņēmēju pamatvajadzības, kas Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir ēdiens, apģērbs, mājoklis, veselības aprūpe, obligātā izglītība.

Pasaules Banka, lai atspoguļotu nabadzības novērtējumu salīdzinoši bagātākām valstīm, izmanto nabadzības līmeņa rādītājus ar šādu vērtību:

- valstīs ar vidēji zemu ienākuma līmeni nabadzības robežas vērtība, kas balstīta uz vajadzību novērtējumu šajās valstīs, ir USD 3,20 vienai personai dienā;
- nabadzības robežas vērtība valstīs ar vidēji augstu ienākumu līmeni – USD 5,50;
- savukārt valstīs ar augstu ienākumu līmeni – USD 21,70⁵².

Latvija saskaņā ar Pasaules Bankas novērtējumu ir atzīta par valsti ar augstiem ienākumiem⁵³. Tādējādi, pamatojoties uz Pasaules Bankas izvērtējumu, Latvijā nabadzības robežvērtībai būtu jābūt 19,79 euro dienā jeb 594 euro mēnesī⁵⁴.

Atbilstoši Latvijas valdības priekšstatiem minēto pamatvajadzību apmierināšanai tiek atvēlēti 2,13 euro dienā (64,03 euro/30) valsts sociālā nodrošinājuma pamata bāzes pabalsta saņēmējiem.

Personām, kurām ir piešķirta I invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,77 euro dienā ($64,03 \text{ euro} \times 1,3 = 83,24 \text{ euro}/30$), II invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,56 euro dienā ($64,03 \text{ euro} \times 1,2 = 76,84 \text{ euro}/30$), III invaliditātes grupa - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 2,13 euro dienā ($64,03 \text{ euro}/30$).

Personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts 3,56 euro (III invaliditātes grupa; $106,72 \text{ euro}/30$), un attiecīgi II invaliditātes grupai, piemērojot koeficientu 1,2, pabalsta apmērs dienā ir 4,27 euro ($106,72 \text{ euro} \times 1,2 = 128,06 \text{ euro}/30$), savukārt I invaliditātes grupai ar koeficientu 1,3 pabalsta apmērs sasniedz 4,62 euro ($106,72 \text{ euro} \times 1,3 = 138,74 \text{ euro}/30$)⁵⁵.

Atbilstoši Pasaules Bankas atzītajam absolūtās nabadzības līmenis 2015.gadā 1,90 ASV dolāri dienā⁵⁶ jeb 1,72 euro dienā⁵⁷. Šis lielums atspoguļo iedzīvotāju nabadzības novērtējumu valstīs ar zemiem ienākumiem⁵⁸.

Šai sakarā jāsecina, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta dienas apmēri liecina, ka Latvijas valsts, neskatoties uz to, ka sevi atzinusi par sociāli atbildīgu Eiropas Savienības valsti, tomēr atzīst, ka sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs ir cilvēka cienīgs un pietiekams, jo tas ir nodrošināts valsts iespējām atbilstošā, minimālā līmenī, t.i., starptautiski atzītā absolūtās nabadzības līmenī. Ar absolūtas nabadzības iztikas līdzekļiem, piemēram, 2018.gada beigās bija jāiztik 3509 cilvēkiem⁵⁹. Lai arī no šīs summas atvasināts lielāks pabalsts personām ar invaliditāti, kas iegūta pēc pilngadības, kā arī personām ar invaliditāti kopš bērnības ir noteikts lielāks pamata pabalsts, tomēr tas liek apšaubīt Latvijas kā sociāli atbildīgas valsts izvēli – pamatvajadzību nodrošināšanu piesaistīt absolūtās nabadzības kritērijiem, ko piemēro valstīs ar zemiem ienākumiem.

Attiecībā uz Latvijas iedzīvotāju vajadzībām konstatējams sekojošais. Eiropas Komisijas finansētā projektā “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” tika pētīts pārtikas patēriņa grozs Latvijas

⁵² Pasaules Bankas kopsavilkums par nabadzību. 03.04.2019. Pieejams: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>; Poverty and Shared Prosperity 2018. Piecing Together the Poverty Puzzle. Pieejams: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity>

⁵³ World Bank Country and Lending Groups. Pieejams: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519>

⁵⁴ Atbilstoši Latvijas Bankas kursam uz 2019.gada 10. oktobri USD 1 ir 0,91 euro. Pieejams: <https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/valutu-kursi/aktualie>

⁵⁵ Ministru kabineta noteikumi Nr.1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.1 punkts.

⁵⁶ Pasaules bankas kopsavilkums par nabadzību. 03.04.2019. Pieejams: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

⁵⁷ Atbilstoši Latvijas Bankas kursam uz 2019.gada 10. oktobri 1 USD = 0,91 euro. Pieejams: <https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/valutu-kursi/aktualie>

⁵⁸ Piemēram, Afganistāna, Tadžikistāna, lielākā daļa Āfrikas valstu. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519>

⁵⁹ VSAA dati (nepublicēti).

galvaspilsētā 2015.gadā⁶⁰. Pētījumā konstatēts, ka mēneša budžets, kas vajadzīgs veselīgam uzturam Latvijā, ir EUR 153 vienai personai un EUR 574 ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Ja ņem vērā arī budžetu, kas nepieciešams citām pārtikas funkcijām (ēšana ārpus mājas, svētki u. c.), tad kopējais ikmēneša pārtikas budžets sasniedz EUR 192 vienai personai un EUR 794 ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni. Pētījumā Eiropas Komisija cita starpā konstatēja neatbilstību starp pārtikas patēriņa groza izmaksām un lielākās daļas Latvijas iedzīvotāju ienākumiem, kā arī atzīst: “Ņemot vērā, ka vidējā mēneša darba alga pēc nodokļu nomaksas ir EUR 575 (2014. gada 4. ceturksnis), ģimenei, kurā ir viens vecāks un divi bērni, būtu jāiztērē 69 % no kopējiem māsaimniecības ienākumiem, lai atļautos veselīgas pārtikas grozu.”⁶¹

No minētā secināms, ka Noteikumu Nr. 1605 2. un 2.¹ punktā garantētais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nevienam no tā saņēmējiem nesedz pat veselīga, līdz ar to cienīga ēdiena vajadzību nodrošināšanu, kas bija nepieciešams 2015.gadā.

Centrālā statistikas pārvalde ir konstatējusi, ka, salīdzinot ar 2015. gadu, patēriņa cenas 2019. gada augustā bija par 8,9 % augstākas. Precēm cenas pieauga par 7,1 %, bet pakalpojumiem – par 13,4 %⁶². Savukārt vidējais patēriņa cenu līmenis 2019. gada augustā, salīdzinot ar 2018. gada augustu, palielinājās par 3,2 %. Lielākā ietekme vidējā patēriņa cenu izmaiņām 2019. gada augustā, salīdzinot ar 2018. gada augustu, bija cenu kāpumam pārtikai un bezalkoholiskajiem dzērieniem, ar mājokli saistītām precēm un pakalpojumiem. Būtiskākā ietekme uz vidējā cenu līmeņa pieaugumu grupā bija dārzeņiem (+28,9 %). Gada laikā cenas pieauga maizei (+9,9 %), konditorejas izstrādājumiem (+7,4 %), miltiem un citiem graudaugiem (+17,3 %). Dārgāka bija cūkgaļa (+12,1 %), žāvēta, sālīta vai kūpināta gaļa (+3,5 %), gaļas izstrādājumi (+9,9 %). Cenu līmenis pieauga arī šokolādei (+5,6 %), svaigām vai atdzesētām zivīm (+10,6 %) un saldējumam (+5,5 %). Savukārt lētāki bija svaigi augļi (-7,8 %) un kafija (-7,2 %)⁶³.

No minētā secināms, ka veselīgai pārtikai nepieciešamais mēneša budžets 2019.gada vidū pārsniedz 2015.gada pētījumā konstatēto summu. Modelējot situāciju un attiecinot uz pētījumā konstatētajiem budžeta izdevumiem pārtikai Centrālās statistikas pārvaldes publicēto cenu pieauguma īpatsvaru kopš 2015.gada tikai precēm, var pieņemt, ka vienai personai veselīgas pārtikas iegādei ir nepieciešams euro 163,86 (euro 153 X 7,1%) un ģimenei, kurā ir divi pieaugušie un divi bērni, euro 614,75 (euro 574 X 7,1%).

Līdz ar to ar šiem faktiem vien jau ir pamats atzīt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams likumdevēja definēto pamatvajadzību - ēdiena, apģērba, mājokļa, veselības aprūpes, obligātā izglītības nodrošināšanai.

Papildus tam nav mazsvarīgs fakts, ka pati valdība atzīst, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta minimālais apmērs nav pietiekams, ko apliecina 2014.gada 30.oktobra Ministru kabineta koncepcija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”⁶⁴. Raksturojot pastāvošo problēmu, šajā koncepcijā ir atzīts, ka Latvijā jau vairāk nekā desmit gadus saglabājās relatīvi augsts nabadzības risks, jo iedzīvotāju minimālie ienākumi gan no algota darba (nodokļi, atalgojums u.c.), gan sociālās

⁶⁰ Eiropas Komisijas finansēta projekta “Eiropas Budžeta paraugu tīkls” mērķis ir visās ES dalībvalstīs izstrādāt starptautiski salīdzināmus budžeta paraugus - preču un pakalpojumu grozi, kas nepieciešami, lai atsevišķa māsaimniecība sev nodrošinātu pieņemamu dzīves līmeni noteiktā valstī, reģionā vai pilsētā. Budžeta paraugi, kuru sagatavošanā izmantota vienota metodika, var palīdzēt ES dalībvalstīm izstrādāt atbilstošus ienākumu atbalsta pasākumus un veicināt savstarpēju mācīšanos un paraugprakses apmaiņu. Plašāka informācija par šo projektu un pilni valstu ziņojumi ir atrodamā Eiropas Komisijas tīmekļa vietnē: <http://europa.eu/!CC79TD>

Kopsavilkumu par Latviju pieejams: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

⁶¹ Kopsavilkums par Latviju pieejams: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/ac74af15-b82f-11e5-8d3c-01aa75ed71a1/language-lv>

⁶² Informācija pieejama: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/pci/meklet-tema/2526-paterina-cenu-parmainas-2019-gada-augusta>

⁶³ Vidējais patēriņa cenu līmenis gada laikā palielinājās par 3,2 %. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/pci/meklet-tema/2526-paterina-cenu-parmainas-2019-gada-augusta>

⁶⁴ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 “Par koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu””. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

aizsardzības sistēmas (garantētais minimālā ienākuma līmenis, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts u.c.) nav pietiekami, lai mazinātu nabadzību valstī.⁶⁵ Sociālās drošības sistēmas ietvaros ne valsts, ne pašvaldību sociālie transferti nav pietiekami mērķēti, lai trūcīgajiem iedzīvotājiem novērstu nabadzības risku un mazinātu nabadzības dziļumu. Pēc valsts un pašvaldību sociālo transfertu saņemšanas 96,9 procentos gadījumu nabadzīgākie iedzīvotāji (1.kvintile ar vidējiem ienākumiem 111,88 euro uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī) aizvien atrodas uz nabadzības riska robežas. Tas liecina, ka sociālo transfertu apmēri ir nepietiekami, lai mazinātu iedzīvotāju nabadzību⁶⁶.

Arī starptautiskās institūcijas ir norādījušas uz sociālās palīdzības pabalstu nepietiekamību. Proti, Eiropas Sociālo tiesību komiteja, 2017.gada nogalē skatot Latvijas Republikas valdības ziņojumu par Pārskatītās Eiropas sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30.panta īstenošanu, secināja, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas 30.pantam⁶⁷, jo nav pienācīgas vispārējas un saskaņotas pieejas cīņai ar nabadzību un sociālo atstumtību⁶⁸.

Tāpat Eiropas Komisijas Padome Ieteikumā par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu” kā viens no trijiem ieteikumiem tika ietverts aicinājums uzlabot minimālo ienākumu pabalstu, minimālo vecuma pensiju un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu (..) ⁶⁹.

Eiropas Komisija jau vismaz kopš 2015. gada Latvijai katru gadu ir norādījusi:

- uz sociālo pabalstu adekvātumu, īpaši attiecībā uz vecāka gadagājuma cilvēkiem, personām ar invaliditāti;
- pabalstu palielinājums ir bijis tik niecīgs, ka to ietekme uz nabadzības mazināšanu ir nebūtiska⁷⁰.

Arī pēdējā, t.i., Eiropas Komisijas 2019.gada ziņojumā par Latviju ir norādīts, ka sociālās palīdzības pabalsti joprojām ir zemi, un to ietekme uz lielās nabadzības un nevienlīdzības mazināšanu ir minimāla⁷¹.

Atsevišķos gadījumos valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēji var pretendēt uz citu sociālo palīdzību - dzīvokļa pabalstu un pašvaldības brīvās iniciatīvas pabalstu, piemēram, uz pabalstiem veselības aprūpei un izglītības ieguvei. Pirms analizēt papildu sociālās palīdzības veidus šī jautājuma kontekstā būtiski ņemt vērā, ka sociālās palīdzības sistēma pati par sevi neatceļ valsts pienākumu noteikt tādu valsts sociālā nodrošinājuma apmēru, kas pienācīgi nodrošina visas pamatvajadzības un negrauj cilvēka cieņu. Jāņem vērā, ka cilvēks, kas objektīvi nespēj sevi uzturēt, sociālās palīdzības sistēmā zināmā mērā tiek nostādīts “lūdzēja” lomā, kas nav savienojams ar cilvēka cieņu.

Analizējot iespējamo palīdzību dzīvokļa jautājumā, jāņem vērā - lai gan dzīvokļa pabalsts ir uzskatāms par obligāti izmaksājamo pašvaldības pabalstu, tā apmēra, izmaksas kārtības un personu, kuras ir tiesīgas saņemt šo pabalstu, noteikšana ir pilnībā atstāta pašvaldību kompetencē, līdz ar to pašvaldībām nav vienotas pieejas dzīvokļa pabalsta reglamentēšanā. Vairākums pašvaldību dzīvokļu pabalstu izmaksā tikai apkures sezonā, līdz ar to tas nenodrošina ikmēneša

⁶⁵ Konceptija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” (informatīvā daļa) 7.lpp. Pieejams:

http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_ieklausana/koncepcija_fin.pdf

⁶⁶ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 “Par koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu””.

Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁶⁷ Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas 30.pants noteic tiesības uz aizsardzību pret trūkumu un sociālo nevienlīdzību. Likums “Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=255022>

⁶⁸ Eiropas Sociālo tiesību komitejas 2017.gada 8.decembra secinājumi. Pieejams: <https://bit.ly/2v1ldOf>

⁶⁹ Eiropas Komisijas Padomes Ieteikums par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2018-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-latvia-lv.pdf

⁷⁰ Eiropas Komisija Komisijas dienestu darba dokuments 2016. gada ziņojums par valsti – Latviju, Brisele, 26.2.2016. SWD (2016) 82 final. Pieejams: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_latvia_lv.pdf.27

⁷¹ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2019.gada ziņojums par Latviju. Brisele, 27.2.2019., SWD(2019) 1013 final. Pieejams: <https://bit.ly/2Kwvb6l>

atbalstu mājokļa nodrošināšanā, kas ir īpaši svarīgi trūcīgām un maznodrošinātām personām. Arī valdība atzīst, ka dzīvokļa pabalsta apmērs un tā piešķiršanas kritēriji katrā pašvaldībā ir atšķirīgi, tādējādi iedzīvotāji atrodas nevienlīdzīgā situācijā, risinot ar mājokļa izdevumiem saistītos jautājumus⁷².

Saskaņā ar Labklājības ministrijas datiem, 2018. gadā dzīvokļa pabalsts vienai ģimenei (mājsaimniecībai) tika izmaksāts 277 euro, savukārt vienai personai – 179 euro gadā.⁷³

Saskaņā ar statistikas datiem 2018. gadā mājokļa izdevumi vidēji bija 150 euro mēnesī uz vienu mājsaimniecību. Mājsaimniecībām, kas ir mājokļus izdevumi par dzīvesvietu bija vidēji 162 euro mēnesī, bet Rīgā ievērojami vairāk – 241 euro mēnesī. 2018. gadā tikai 24,4 % mājsaimniecību nebija grūtību segt mājokļa izdevumus. Mājokļa izdevumu segšana bija nedaudz apgrūtinoša 47,6 % mājsaimniecību. Šo izdevumu segšana ļoti apgrūtinoša bija 28,0 % mājsaimniecību. Vislielākās grūtības segt mājokļa izdevumus bija senioriem vecumā no 65 gadiem un nepilnām ģimenēm (viens pieaugušais ar bērniem), attiecīgi – 46 un 35,6 %⁷⁴.

Vienlaikus tiesībsargs ir konstatējis, ka tieši mājokļa uzturēšanas izdevumus iedzīvotāji uzskata par visbūtiskākajiem, kas noteikti ir apmaksājami. Lai nosegtu šos izdevumus, daļa iedzīvotāju nevar atļauties pienācīgu uzturu un veselības aprūpes pakalpojumus, tai skaitā iegādāties nepieciešamās zāles⁷⁵.

Savukārt, attiecībā veselības aprūpei mērķētiem pašvaldības pabalstiem, jāņem vērā kopējās tendences veselības aprūpes pieejamībā, proti - lai arī veselības aprūpes sistēma personai garantē iespējas saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus, pat paredzot trūcīgām personām atbrīvojumu no pacienta līdzmaksājumiem, tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka Latvijā pacientu tiešie maksājumi, salīdzinājumā ar Eiropas Savienības valstu vidējiem rādītājiem, ir ļoti augsti, kas negatīvi ietekmē veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību un pacientu līdzestību ārstēšanas procesā. Slikts veselības stāvoklis un tā pašvērtējums tieši korelē ar mazākiem mājsaimniecību ienākumiem⁷⁶.

Minētais norāda uz to, ka, lai gan veselības aprūpes pakalpojumu apmaksā ir paredzēta gan valsts, gan pašvaldības iesaiste, tās apjoms pie attiecīgajiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēriem ir nepietiekams, līdz ar to šie iedzīvotāji ir spiesti par veselības maksājumiem maksāt paši vai atteikties no pakalpojuma. Šai sakarā jāatzīmē, ka vairāk kā 90 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti⁷⁷, kurām bez tādām pamatvajadzībām kā ēdiens, apģērbs, mājoklis ir nepieciešams plašāks veselības aprūpes pakalpojumu klāsts, lai novērstu veselības stāvokļa pasliktināšanos un mazinātu invaliditātes sekas⁷⁸.

Attiecībā uz izglītības ieguvu bez valsts ieguldījuma vecākiem ir jānodrošina individuālie mācību piederumi, kas paredzēti izglītojamā personiskai lietošanai, piemēram, kancelejas

⁷² Ministru kabineta 2014. gada 30. oktobra rīkojums Nr. 619 "Par koncepciju "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu"". Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁷³ Pašvaldības 2018. gadā dzīvokļu pabalstam izlietoja 14,9 milj. euro, nodrošinot atbalstu ar mājokļa uzturēšanu saistīto izdevumu apmaksā 53 705 trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (82 986 trūcīgām un maznodrošinātām personām). Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību novada/republikas pilsētas pašvaldībā 2018. gadā. 3.1.4. tabula. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/lv/publikācijas-petījumi-un-statistika/statistika/valsts-statistika-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palīdzības-joma/gada-dati/par-2018-gadu>

⁷⁴ 2018. gadā mājokļa izdevumi vidēji 150 eiro mēnesī. Centrālā statistikas pārvalde. 07.03.2019. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/majokla-apstaki/meklet-tema/2610-majokla-uzturesanas-izdevumi-2018-gada>

⁷⁵ Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada 17.oktobra vēstule Nr. "Par tiesībsarga redzējumu par 2019.gada valsts budžeta prioritātēm cilvēktiesību jomā". Pieejama: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsargs-iezime-nabadzibas-esenci-valsti>

⁷⁶ Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam. Pieejamas: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4965>. Ministru kabineta 2017.gada 7.augusta rīkojums Nr.394 "Par konceptuālo ziņojumu "Par veselības aprūpes sistēmas reformu"". Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=292718>

⁷⁷ VSAA dati (nepublicēti).

⁷⁸ Satversmes tiesas 2012.gada 21.jūnija sprieduma Nr. 2011-20-01 12.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2011/12/2011-20-01_Spriedums.pdf#search=2011-20-01

piederumi, sporta tērps, maiņas apavi u.c.⁷⁹ Liela daļa pašvaldību trūcīgām personām ir paredzējusi simbolisku pabalstu izglītības ieguvei, parasti vienreiz gadā pirms skolas gada uzsākšanas. Mācību gads ir 9 mēneši, un vispārzināms un objektīvi pastāvošs ir fakts, ka mācību gada ietvaros minētās vajadzības var rasties atkārtoti, kas attiecīgi ir sedzamas no pamatienākuma.

No minētā secināms, ka, lai gan ir pieejams pašvaldības atbalsts, tomēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem objektīvi rodas izdevumi, kas saistīti ar mājokli, veselības aprūpi vai izglītības iegūšanu, un viņiem savu iespēju robežās ir jālīdzdarbojas, sedzot izdevumus par mājokli, veselības aprūpes pakalpojumiem un izglītības iegūšanu.

Tāpat likumdevējs ir paredzējis arī papildu atbalstu pabalsta veidā personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana⁸⁰, kā arī pabalsta veidā par transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās⁸¹. Tomēr minēto pabalstu un citu ienākumu, piemēram, ģimenes valsts pabalsta, saņemšana nevar būt arguments, lai attaisnotu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra nepietiekamību, jo šiem pabalstiem ir cits mērķis. Tādu pašu izpratni pauž arī Augstākās tiesa. Tiesu praksē ir atzīts: “(..) sociālā nodrošinājuma pabalsta mērķis ir sniegt valsts atbalstu naudas izmaksas veidā invalīdam situācijā, kad šī persona invaliditātes dēļ nespēj gūt darba ienākumus un kad tai nav paredzēta kompensācija no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas [..]. Proti, pabalsts kā darba ienākumu aizstājējs nav paredzēts tikai invaliditātes seku mazināšanai, bet gan vispirms ikdienas pamatvajadzību apmierināšanai – mājoklim, uzturam, apģērbam, veselības aprūpei un obligātajai izglītībai. Tajā pašā laikā nav apšaubāms, ka invalīdiem pamatvajadzības ietver arī plašāku veselības aprūpes pakalpojumu klāstu. Tomēr atbilstoši likumā „Par sociālo drošību” un Invaliditātes likumā noteiktajam valsts atbalsts invalīdiem neietver tikai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta izmaksu. Veselības stāvokļa uzlabošanai un invaliditātes seku mazināšanai ir paredzēta virkne citu atbalsta pasākumu, tostarp individuālā rehabilitācijas plāna izstrāde personai ar invaliditāti [..]. Šo pasākumu aizstāšana ar valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu nebūtu pieļaujama, jo, kā norādīts iepriekš, pabalstam ir cits mērķis.”⁸²

2013. / 2014. gadā veiktajā pētījumā tika novērots, ka vairākums respondentu (56,2 % Sociālā dienesta klientu) nespēj pilnvērtīgi nodrošināt veselības pakalpojumus, pārtikas iegādi, mājokļa komunālos un īres maksājumus.⁸³

Iepriekš minētais liecina, ka valdības noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams, lai vismaz daļēji nodrošinātu pamatvajadzības.

3.3.2.2. Tā kā iepriekš tika secināts, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams, ir nepieciešams noskaidrot, vai valsts ir pietiekami (periodiski) pārskatījusi to, novēršot iedzīvotāju labklājības samazināšanos.

Analizējot progresīvās attīstības principa jeb periodiskas pārskatīšanas pienākuma nodrošināšanu attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, visupirms ir aplūkojams vēsturiskais un šībrīža tiesiskais regulējums par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru. Konstatējams sekojošais:

⁷⁹ Pieņemts vēsturisks lēmums izglītības bez maksas jautājumā. Informācija pieejama:

<http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/pienemts-vesturisks-lemums-izglitibas-bez-maksas-jautajuma>

⁸⁰ Valsts sociālo pabalstu likums, 12.¹ pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483#p12.1>

⁸¹ Valsts sociālo pabalstu likums, 12. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68483#p12>

⁸² Tiesu prakses apkopojuma lietās par valsts sociālajiem pabalstiem. 2004.gada februāris - 2017.gada decembris 21.lpp.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativas-tiesibas>

⁸³ Pētījums „Sākotnējās ietekmes (Ex-ante) novērtējums par iecerētajām strukturālajām reformām sociālās palīdzības politikas jomā”. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/lv/index.php?option=com_content&view=article&id=81487

Periods	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts		Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts invalīdiem kopš bērnības	
	<i>lati</i>	<i>euro</i>	<i>lati</i>	<i>euro</i>
01.01.1996. ⁸⁴ - 31.06.2003.	25	35,5	-	-
01.07.2003. ⁸⁵ - 30.11.2003.	30	42,6	50	71,14
01.12.2003. ⁸⁶ - 31.12.2005. ⁸⁷	35	49,80	50	71,14
01.01.2006. ⁸⁸ – 31.12.2008.	45	64,03	50	71,14
01.01.2009. ⁸⁹ - līdz šim brīdim ⁹⁰	45	64,03	75	106,72

No minētā tabulas izriet, ka Noteikumu Nr.1605 pieņemšanas brīdī (2009. gada 22.decembris) atbilstoši Noteikumu Nr.1605 2.punktam valsts sociāla nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs bija 45 lati, kas atbilst pašreizējam ekvivalentam 63,04 euro. Pirms tam pamata bāzes valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs bija noteikts 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”. Noteikumu Nr. 561 sākotnējā redakcijā pabalsta apmērs bija noteikts 35 lati. Savukārt ar 2006. gada 1. janvāri tas tika noteikts 45 latī⁹¹.

Līdz ar to var secināt, ka pamata valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 13, teju 14 gadus.

Attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības konstatējams, ka tāds sākotnēji nemaz nepastāvēja, to ieviesa ar 2003.gada 1.jūniju un kopš tā ieviešanas tas bija nemainīgs 50 latu (jeb 71,14 euro) apmērā līdz 2009. gada 1.janvārim, kad to paaugstināja līdz 75 latiem, kas precīzi atbilst pašreizējam ekvivalentam 106,72 euro.

Līdz ar to var secināt, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības ir bijis nemainīgs jau vairāk nekā 10, teju 11 gadus.

Gan vēsturiski, gan šobrīd normatīvi ir nostiprināts princips, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru pārskata Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu⁹². Noteikumu Nr.1605 anotācijā ir norādīts, ka izstrādātajā noteikumu projektā noteiktais valsts sociālā

⁸⁴ Ministru kabineta 1995. gada 19. decembra noteikumi Nr. 381 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru un piešķiršanas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/33506>

⁸⁵ Ministru kabineta 2003. gada 29. jūlija noteikumi Nr. 430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/77822>

⁸⁶ Ministru kabineta 2003. gada 19. novembra noteikumi Nr. 651 "Grozījums Ministru kabineta 2003.gada 29.jūlija noteikumos Nr.430 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību"". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81326>

⁸⁷ Ministru kabineta 2005. gada 26. jūlija noteikumi Nr. 561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/113510/redakcijas-datums/2005/07/30>

⁸⁸ Ministru kabineta 2005. gada 22. novembra noteikumi Nr. 883 "Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību"". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/122151>

⁸⁹ Ministru kabineta 2008. gada 16. septembra noteikumi Nr. 756 "Grozījums Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību"". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/181295>

⁹⁰ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202850>

⁹¹ Ministru kabineta noteikumi Nr.561 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību". Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=113510>

⁹² Noteikumu Nr.1605 3.punkts.

nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmērs un tā pārskatīšanas kārtība, kā arī pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtība, pēc būtības neatšķiras no šo pabalstu apmēra un tā pārskatīšanas kārtības, kā arī pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtības, kāda tā patlaban ir noteikta Ministru kabineta 2005.gada 26.jūlija noteikumos Nr.561 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”⁹³. Savukārt ne Noteikumiem Nr. 561, ne arī citiem tabulā norādītajiem Ministru kabineta noteikumiem par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru netika aizpildīts tiesību akta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Līdz ar to secināms - lai arī vēsturiski ir redzams, ka valsts 23 gadu laikā 3 reizes neregulāri un minimāli ir palielinājusi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmēru, kā arī 16 gadu laikā vienu reizi ir palielinājusi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru personām ar invaliditāti kopš bērnības, nav iespējams konstatēt, kādus konkrēti apsvērumus izmantoja Ministru kabinets, nosakot konkrētos valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus, t.sk. Noteikumu Nr. 1605 2.punktā noteiktos.

To, ka valsts Noteikumu Nr. 1605 3.punktā nostiprināto pārskatīšanas pienākumu nav pildījusi kopš 1996.gada, apliecina 2013.gada 10.decembra Ministru kabinetā izskatītais Labklājības ministrijas informatīvais ziņojums “Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai”, kas pēc būtības ir pirmais publiski pieejamais dokuments, kurā ir sniegts valsts rīcības novērtējums. Tajā valsts atzīst: “Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 45 lati mēnesī, un tas nav piesaistīts ne pie viena sociāli ekonomiska rādītāja, kā arī tā apmērs nav mainīts kopš 2006.gada (izņemot personām ar invaliditāti kopš bērnības, kurām valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir noteikts augstāks nekā vispārējā gadījumā, un kopš 01.01.2009. ir Ls 75 mēnesī)”⁹⁴.

Nākamais dokuments, kas iezīmē valsts politiskos nodomus, nevis rīcību, attiecībā uz pienākumu periodiski pārskatīt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru ir šajā pieteikumā minētā 2014.gada 30.oktobra Ministru kabineta koncepcija “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”⁹⁵. Koncepcijā tika plānots valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru palielināt līdz noteiktajam minimālā ienākuma līmenim (40 % apmērā no rīcībā esošo ienākumu mediānas, pārrēķinātas uz ekvivalento patērētāju, piemērojot ekvivalences skalu (1; 0.7; 0.7)), konkrēti pat plānojot to palielināt no 64 euro līdz 129 euro jau ar 2017. gadu⁹⁶, tomēr attiecīgais nodoms pakāpeniski tika atlikts un joprojām nav īstenots. Proti, apstiprinot koncepciju, Ministru kabinets ar rīkojumu uzdeva Labklājības ministrijai sagatavot un labklājības ministram:

- līdz 2015. gada 1. jūlijam iesniegt Ministru kabinetā normatīvā akta projektu par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu;
- līdz 2016. gada 1. aprīlim iesniegt Ministru kabinetā plāna projektu;
- līdz 2016. gada 1. oktobrim iesniegt Ministru kabinetā normatīvo aktu projektus saskaņā ar plānu⁹⁷.

Šo rīkojumu vairākkārtīgi grozot⁹⁸, uzdots attiecībā uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pārskatīšanu ir atlikts gadu no gada līdz pat šim brīdim. No uzdotā paveikts ir sekojošais:

⁹³ Noteikumu projekta "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" anotācija. Pieejama: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40158384>

⁹⁴ Informatīvā ziņojuma 24.lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40306866>

⁹⁵ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojums Nr.619 “Par koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu””. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁹⁶ Koncepcijas "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" kopsavilkuma 2.tabula. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁹⁷ Ministru kabineta 2014.gada 30.oktobra rīkojuma Nr.619 “Par koncepciju “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu”” 4.punkts. Pieejams: https://likumi.lv/doc.php?id=269886&version_date=30.10.2014

⁹⁸ Grozīts ar MK 27.10.2015. rīkojumu Nr. 668; MK 10.05.2016. rīkojumu Nr. 290; MK 07.03.2017. rīkojumu Nr. 10.

- Labklājības ministrija 2017.gada 9.martā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2018.-2020.gadam". Tas palika bez virzības⁹⁹.

- Labklājības ministrija 2018.gada 10.maijā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020.gadam". Tas palika bez virzības¹⁰⁰.

- Tikai pēc tiesībsarga šī gada 12. aprīlī un 2. maijā formālo pieprasījumu nosūtīšanas Ministru kabinetam par garantētā minimālā ienākuma apmērā apstrīdēšanu un trūcīguma līmeni un paziņojumiem par nodomu apstrīdēt vēl virkni citu sociālo pabalstu minimālos apmērus¹⁰¹ 2019.gada 9.maijā Valsts sekretāru sanāksmē izsludināja Plāna projektu "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam"¹⁰². Plāns apstiprināts ar Ministru kabineta 2019. gada 13. augusta rīkojumu.¹⁰³ Jāatzīmē, ka Plāns paredz ar 2020. gadu palielināt atbalstu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem - pensijas vecumu sasniegušajiem, paaugstinot pabalstu apmēru līdz 99 euro. Savukārt personām ar invaliditāti, kuras saņem valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu vispārējā gadījumā, paaugstinot pabalsta apmēru III invaliditātes grupai līdz 99 euro, I un II invaliditātes grupai - paaugstinot pabalsta aprēķina bāzi līdz 99 euro, kā arī gan vispārējā gadījumā, gan gadījumā, kad invaliditāte noteikta kopš bērnības, I invaliditātes grupai paaugstinot piemērojamo koeficientu līdz 1.4.

Minētie politikas plānošanas dokumenti joprojām nav transformējušies tiesību normās. Līdz ar to tiesībsargs uzskata, ka valsts no Satversmes 109.panta izrietošo pienākumu – periodiski sekot un pilnveidot sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, nav izpildījusi tā, lai Satversmes 109.pantā nostiprinātās tiesības personām būtu īstenojamas reāli.

Šajā sakarā jāņem vērā, ka, lai arī sociālo tiesību realizācija ir cieša saistība ar katras valsts iespējām, tomēr jāatceras cilvēktiesībās nostiprināto principu - ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs.¹⁰⁴ Valsts pienākums ir ne tikai deklarēt tiesības, bet arī "iedzīvināt" tās un uzraudzīt to piemērošanu¹⁰⁵. Pretēji šiem principiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir noteikts, pamatojoties uz subjektīviem politiskiem apsvērumiem, kas nav pamatoti ar jēlkādiem ekonomiskiem rādītājiem. Turklāt tiesībsargs uzskata, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra pārskatīšanai valsts ir piešķirusi deklaratīvu raksturu. To apliecina ne vien valdības vēsturiski konstatējamā attieksme pret sociālā nodrošinājuma pabalsta pārskatīšanas nepieciešamību, bet arī 2019.gadā sasteigtie valdības centieni formāli palielināt sociālā nodrošinājuma apmēru ar nākamo gadu.

Protī, vērtējot valsts rīcību, ir acīmredzams, ka būtībā valsts vispār nav pildījusi pašas noteiktos pārskatīšanas kritērijus - valsts budžeta iespējas, ekonomisko situācijas izvērtējumu valstī un Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu ietekmi. Šāda bezdarbība nav attaisnojama, jo visu to laiku, kamēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nav ticis pārskatīts Latvijas ekonomika ir attīstījusies pozitīvi.

Atbilstoši Latvijas Ekonomikas attīstības pārskatam kopš 2010.gada beigām ekonomiskā lejupslīde Latvijā ir apturēta, un ir atsākusies izaugsme, kuras tempi pārsniedz ES vidējos rādītājus.

⁹⁹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40415197>

¹⁰⁰ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/vsssanaksmes/saraksts/protokols/?protokols=2018-05-10>, protokola 17.§

¹⁰¹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsargs-dod-valdibai-divus-menesus-lai-gmi-limeni-noteiktu-atbilstosi-satversmei>, kā arī <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/valsti-noteiktais-truciguma-slieksnis-atpaliek-no-realitates-vismaz-par-9-gadiem>

¹⁰² Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40472799>

¹⁰³ Ministru kabineta 2019. gada 22. augusta rīkojums Nr. 408 "Par Plānu minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.–2021. gadam". Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308914>

¹⁰⁴ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta spriedums lietā Nr.2000-08-0109. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-08-0109_Spriedums.pdf

¹⁰⁵ Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra sprieduma lietā Nr. 2003-19-0103 9.3. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2007-15-01_Spriedums.pdf

No 2011.-2017. gadam IKP vidēji pieauga par 3,5 % ik gadu. 2017. gadā IKP pārsniedza pirmskrīzes 2007.gada līmeni par 0,7 %. Latvijas ekonomikas izaugsme 2017. un 2018. gadā ir kļuvusi ievērojami straujāka nekā iepriekšējos gados. Stabili aug eksports, investīcijas, privātais un valsts patēriņš. Eksporta apjomi ir sasnieguši līdz šim augstāko līmeni. Vērojams pieaugums gandrīz visās tautsaimniecības pamatnozārēs. Kopumā 2018.gada trīs ceturkšņos iekšzemes kopprodukts (IKP) pieaudzis par 4,7%, kas ir pat straujāks kāpums nekā 2017.gadā, kad IKP palielinājās par 4,6%. Pārskatā norādīts, kad Latvijas ekonomikā ir novērstas “trekno” gadu izteiktās makroekonomiskās disproporcijas un mazināti ekonomikas ievainojamības riski pret iekšējiem un ārējiem šokiem. Zems valsts parāds, budžets ir tuvu līdzsvaram, maksājuma bilance sabalansēta. Inflācija, lai arī pieaug, bet tās pamatā ir piedāvājuma puses faktori. Turklāt Ekonomikas ministrijas speciālisti prognozē, ka kopumā IKP 2018.gadā pieaugs vismaz par 4,5%. Arī 2019.gadā turpināsies izaugsme, tomēr nedaudz lēnākos tempos – par 3,2 - 3,5%. Izaugsmes tempus 2019.gadā ietekmēs aizvien pieaugošā nenoteiktībā ārējā vidē – ģeopolitiskā situācija reģionā, neskaidrība par *Brexit* vienošanās iznākumu, lēnāka izaugsme ES valstīs u.c.¹⁰⁶

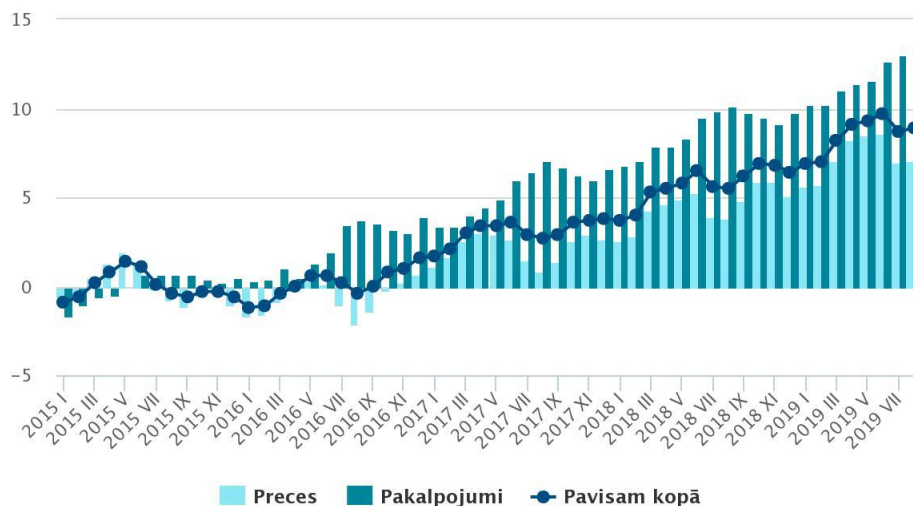
Par valsts ekonomisko izaugsmi liecina arī tāds publiski pieejams un vispārzināms valsts ekonomisko izaugsmi apliecinošs rādītājs kā minimālās algas pieaugums¹⁰⁷. Saskaņā ar statistikas datiem 2018. gadā mēneša vidējā bruto darba samaksa valstī par pilnas slodzes darbu bija 1004 euro, bet pēc nodokļu nomaksas – 742 euro¹⁰⁸. 2019. gada 2. ceturksnī vidējā darba samaksa bija 1083 euro, bet pēc nodokļu nomaksas – 799 euro.¹⁰⁹ Minimālā mēneša darba alga kopš 2006. gada ir paaugstinājusies no 128,57 euro (90 latī) līdz 430 euro 2019.gadā. Tas nozīmē, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs ir 6,7 reizes mazāks nekā minimālā alga (bruto) valstī šobrīd, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti kopš bērnības ir aptuveni 4 reizes mazāks.

Kā liecina pieteikumā minētie politikas plānošanas dokumenti, šie dati netiek analizēti un ņemti vērā, īstenojot pārskatīšanas pienākumu, kaut gan normatīvie akti to pieprasa.

Tāpat signāls pārskatīšanas pienākuma straujākai izpildei ir patēriņa cenu pārmaiņu tendences. Centrālās statistikas pārvalde ir publicējusi patēriņa cenu pārmaiņu dinamiku no 2015.gada sākuma līdz 2019.gada augustam.

Patēriņa cenu pārmaiņas

(procentos pret 2015. gada vidējo)

Skatīt CSP datubāzē: PC021m

¹⁰⁶ Latvijas Ekonomikas attīstības pārskats 2018. Pieejams:

https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/tautsaimniecibas_attistiba/latvijas_ekonomikas_attistibas_parskats/

¹⁰⁷ Minimālās algas apmēru apkopojums pa gadiem sk. https://www.vid.lv/minimalas_algas_likmes.html

¹⁰⁸ Vidējā alga pirms nodokļu nomaksas 2018. gadā bija 1004 eiro. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2608-darba-samaksa-2018-gada>

¹⁰⁹ DS020c. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa ceturkšņiem. Pieejams:

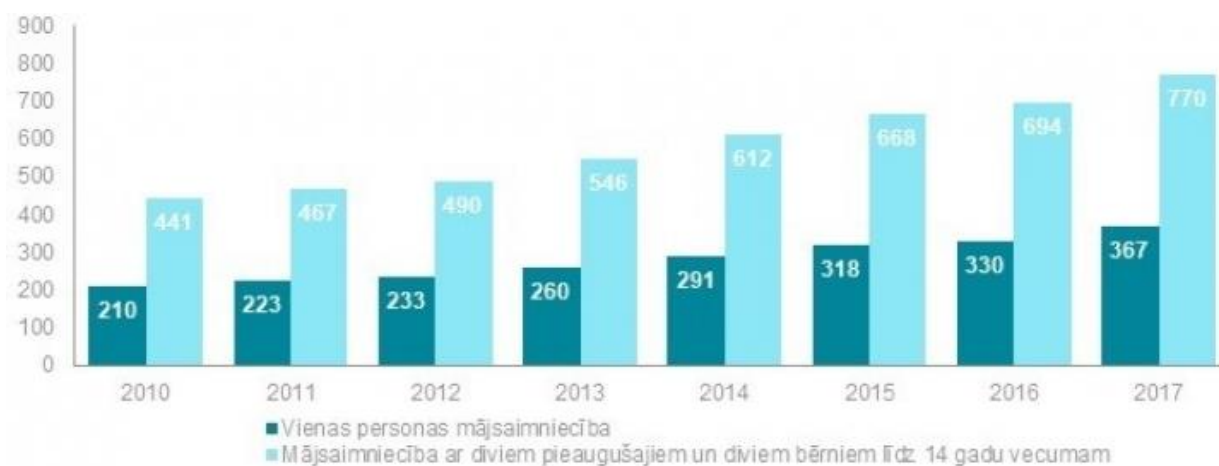
https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_dsamaksa_isterm/?tablelist=true

No minētās diagrammas, izriet, ka patēriņa cenu pieaugumam ir bijusi strauji pieaugoša tendence. Kā jau tika norādīts, saskaņā Centrālā statistikas pārvaldes konstatēto - patēriņa cenas 2019. gada augustā, salīdzinot ar 2015. gadu, bija par 8,9 % augstākas. Precēm cenas pieauga par 7,1 %, bet pakalpojumiem – par 13,4 %.¹¹⁰

Tāpat statistikas dati liecina, ka arī īstermiņā patēriņa cenas vairumā preču un pakalpojumu, kas tieši saistītas ar pamatvajadzību nodrošināšanu, ir ar pieaugošu dinamiku. Statistikas datus par patēriņa cenu izmaiņām pārtikai sk. šī pieteikuma 3.3.2.1. apakšpunktā. Papildus jānorāda, ka gada laikā sadārdzinājās ne tikai vairumam pārtikas preču, sadārdzinājās par 3,9 % arī ar mājokli saistītās preces un pakalpojumi. Dārgāka kļuva elektroenerģija, siltumenerģija, atkritumu savākšana, cietais kurināmais, mājokļa īres maksa, materiāli mājokļa uzturēšanai un remontam. Savukārt lētāka bija dabasgāze.¹¹¹

Par proaktīvas valdības rīcības nepieciešamību liecināja ikgadējs nabadzības riska sliekšņa pieaugums valstī¹¹².

Nabadzības riska sliekšnis 2010.–2017. gadā (eiro mēnesī)¹¹³

Minētais dod pamatu secinājumam – neskatoties uz to, ka Latvijas ekonomika attīstās, aug minimālā alga un vidējā alga, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēji ar valdības bezdarbību labklājības uzlabošanās neizjūt. Līdzīgs vispārināts secinājums ir izdarīts SSE Rīga pētījumā par sociālo nabadzību Latvijā, proti: “Pieaugot iedzīvotāju kopējiem ienākumiem, cilvēki ar zemākajiem ienākumiem situācijas uzlabošanās neizjūt, jo tiesību aktos noteiktie ienākumu apmēri, kas tiem dod iespējas pretendēt uz noteiktu atbalstu, paliek nemainīgi zemi¹¹⁴. Jāatzīst, ka valdības bezdarbība, pastāvot patēriņa cenu pieaugumam (lielākajai daļai preču un pakalpojumu) un turpinoties minimālās un vidējās algas kāpumam, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju kopējo labklājību ietekmē negatīvi. Nav apšaubāma likumsakarība, ka minētās pēdējo piecu gadu patēriņa cenu pārmaiņas, pat neanalizējot senākus datus¹¹⁵, liecina, ka ar noteikto valsts

¹¹⁰ Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/pci/meklet-tema/2526-paterina-cenu-parmainas-2019-gada-augusta>

¹¹¹ Vidējais patēriņa cenu līmenis gada laikā palielinājās par 3,2 %. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/pci/meklet-tema/2526-paterina-cenu-parmainas-2019-gada-augusta>

¹¹² Detalizētāka informācija pieejama: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2019-01/Nr_8-2_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2018_%2819_00%29%20LV.pdf

¹¹³ Ilustratīvais materiāls pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/301421-nabadzibas-riskam-latvija-paklauti-233-iedzivotaju-2019>

¹¹⁴ SSE Rīga pētījums par sociālo nevienlīdzību Latvijā. # Nevienlīdzības Seja. Pieejams: <https://www.sseriga.edu/results-task-force-reducing-income-and-social-inequality-coordinated-sse-riga>

¹¹⁵ Kā jau šajā pieteikumā ir konstatēts, pamata valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir bijis nemainīgs kopš 2006. gada 1. janvāra, savukārt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta bāzes apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības konstatējams ir bijis nemainīgs kopš 2009. gada 1. janvāra.

sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru (kas gadiem ir bijis nemainīgs) pamatvajadzībām nepieciešamās preces un pakalpojumus tā saņēmējiem ir iespēja saņemt arvien mazākā apmērā.

Papildu minētajam tiesībsargs konstatē, ka ne tikai vēsturiski valdība ir ignorējusi patēriņa cenu izmaiņu ietekmi uz pabalsta apmēru, bet arī minētie aktuālie rādītāji un to ietekme sociāli ekonomiskajā realitātē, plānojot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra pārskatīšanu tuvākajā nākotnē nav ņemti vērā. Šai sakarā tiesībsargs vēlas uzsvērt, ka par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra pārskatīšanas deklarātīvo un formālo raksturu cita starpā liecina arī valdības rīcība pēc Plāna minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam¹¹⁶ apstiprināšanas. Proti, Ministru kabinets 2019.gada 17.septembrī ir pieņēmis zināšanai Finanšu ministrijas informatīvo ziņojumu "Par prioritārajiem pasākumiem valsts budžetam 2020.gadam un ietvaram 2020.–2022.gadam" (TA – 1713) un atzinis, ka ierobežotā finansējuma dēļ Plānu minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam nevar īstenot pilnā apmērā. Šajā sakarā Ministru kabinets, lai nodrošinātu sociāli mazaizsargāto grupu sociālo nodrošinājumu, ir lēmis paaugstināt minimālo vecuma pensiju aprēķina bāzi līdz 80 EUR un personām ar invaliditāti no bērnības līdz 122,69 EUR, savukārt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar invaliditāti līdz 80 EUR un valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu personām ar invaliditāti no bērnības līdz 122,69 EUR¹¹⁷.

Modelējot valdības ieceres, konstatējams - ja valstī noteiktais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta līmenis šobrīd atvēr naudas līdzekļus 2,13 euro dienā (64,03 euro/30) valsts sociālā nodrošinājuma pamata bāzes pabalsta saņēmējiem, tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 2,67 euro dienā (80 euro/30). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,53 euro dienā un attiecīgi 15,97 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir piešķirta III invaliditātes grupa – šobrīd valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 2,13 euro dienā (64,03 euro/30), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 2,67 euro dienā (80 euro/30). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,53 euro un attiecīgi 15,97 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir piešķirta II invaliditātes grupa – šobrīd valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,56 euro dienā ($64,03 \text{ euro} \times 1,2 = 76,84 \text{ euro}/30$), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 3,20 euro dienā ($80 \text{ euro} \times 1,2 = 96 \text{ euro}/30$). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,64 euro dienā un attiecīgi 19,16 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir piešķirta I invaliditātes grupa – šobrīd valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir 2,77 euro dienā ($64,03 \text{ euro} \times 1,3 = 83,24 \text{ euro}/30$), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 3,47 euro dienā ($80 \text{ euro} \times 1,3 = 104 \text{ euro}/30$). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,69 euro dienā un attiecīgi 20,76 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības ar pēcāk noteiktu III invaliditātes grupu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs šobrīd ir noteikts 3,56 euro dienā (106,72 euro/30), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 4,09 euro dienā (122,69 euro/30). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,53 euro un attiecīgi 15,97 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības ar pēcāk noteiktu II invaliditātes grupu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs šobrīd ir noteikts 4,27 euro dienā ($106,72 \text{ euro} \times 1,2 = 128,06 \text{ euro}/30$), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 4,91 euro dienā ($122,69 \text{ euro} \times 1,2 = 147,23/30$). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,64 euro un attiecīgi 19,17 euro mēnesī.

Ja personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības ar pēcāk noteiktu I invaliditātes grupu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs šobrīd ir noteikts 4,62 euro dienā ($106,72 \text{ euro} \times 1,3 = 138,74 \text{ euro}/30$), tad pēc valdības iecerētā nākotnē tie varētu būt 5,32 euro dienā ($122,69 \text{ euro} \times$

¹¹⁶ Informācija pieejama: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40472799>

¹¹⁷ Ministru kabineta protokollēmuma 27.punkts. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40477690&mode=mk&date=2019-09-17>

1,3 = 159,50/30). Likumā definēto pamatvajadzību apmierināšanai papildus ir paredzēts piešķirt 0,70 euro un attiecīgi 20,76 euro mēnesī.

Uzsverams, šie politiskie nodomi nav transformējušies tiesību normās. Taču, neskatoties uz to, var droši apgalvot, ka plānotais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta palielinājums tiek balstīts uz vienīgo ilggadīgi piemēroto principu, proti, palielinājums ir plānots pēc pārpalikuma principa budžeta ietvaros (mehānisks naudas piešķirums), nevis balstoties uz paša Ministru kabineta noteiktiem principiem. Atkārtoti uzsverams, ka bez budžeta iespēju izvērtējuma ir jāņem vērā arī ekonomisko situāciju valstī un patēriņa cenu pārmaiņas. Šo principu jēga ir novērtēt, vai pabalsts atbilst sociāli ekonomiskajai realitātei un vai pabalsta apmērs nodrošina valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju pamatvajadzības cilvēka cienīgā veidā. Jau šobrīd ir acīmredzams, ka, pat ja arī valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts tiks palielināts atbilstoši iecerētajam, tas joprojām nesegs pat veselīgai pārtikai nepieciešamos izdevumus (2019.gada vidū nepieciešams 163,86 euro vienai personai), kā arī būs ievērojami mazāks, salīdzinot ar plānoto minimālās algas (bruto) apmēru (430 euro) valstī. Proti, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs būs 5,3 reizes mazāks nekā minimālā alga, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti kopš bērnības ir 3,5 reizes mazāks. Šāds valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra palielinājums nav uzskatāms par cilvēka cienīgu.

Tiesībsargs arī uzskata, ka minētās valdības 2019.gada aktivitātes valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta palielināšanai nebūt nav pietiekamas, lai varētu atzīt, ka ir izpildīts periodisks pārskatīšanas pienākums. Pirmkārt, ir acīmredzami, ka tikai tad, kad tiesībsargs pauda nodomu vērsties Satversmes tiesā, valdība šo jautājumu sākusī risināt tālāk nekā tikai politikas plānošanas dokumentu līmenī. Kā jau tika konstatēts, šis jautājums gadiem ir bijis prioritāte tikai politikas plānošanas dokumentu līmenī, taču ne konkrētā rīcībā, kaut gan tiesībsargs uz to bija norādījis kopš 2011.gada (sk. pielikumu Nr.1). Tas liecina par formālu problēmas risinājuma atlikšanu, lai attaisnotu teju 14 gadu bezdarbību, potenciālas tiesvedības gadījumā. Šāda rīcība sociāli atbildīgā valstī nav pieņemama. Atbilstoši sociāli atbildīgas valsts principam no valdības puses reāli un proaktīvai rīcībai bija jābūt visu 14 gadu garumā. Pretējā gadījumā tiek nonivelēta un padarīta par bezjēdzīgu šī principa jēga. Otrkārt, juridiski būtiski ir konstatēt, vai un kā pārskatīšanas pienākums atbilstoši Noteikumu Nr.1605 3.punktam, ir veikts kopš 2006. un 2009.gada, jo tieši pārskatīšanas pienākuma reāla īstenošana katru gadu līdz šim brīdim atstātu ekonomiski pamatotu un objektīvu ietekmi uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, līdz ar to arī uz tā saņēmēju labklājību. Tas, ka valdība teju pēc 14 gadu bezdarbības plāno mehāniski palielināt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (pat ja arī palielinās), tikai formāli būs veikusi pārskatīšanas pienākumu. Šāda rīcība pēc būtības nekompensēs iepriekšējo gadu sociāli ekonomiskas pārmaiņas. Tiesībsarga skatījumā, nav apšaubāms fakts, ka šajā pieteikumā konstatētā ekonomiskā izaugsme valstī un patēriņa cenu kāpums 14 gadu ietvaros, nemainoties pabalsta apmēram, objektīvi ir samazinājis pabalsta saņēmēja iespējas iegādāties nepieciešamās preces un pakalpojumus, līdz ar to negatīvi ietekmē saņēmēju labklājību. Šobrīd no valdības puses nav analīzes tam, kā plānotais valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta palielinājums no 0,53 – līdz 0,70 euro dienā veicinās labklājību, t.sk. kompensējot ilggadīgo bezdarbību. Šajā pieteikumā konstatētās sociāli ekonomiskās reālijas, ka plānotais palielinājums joprojām nesedz pat veselīgas pārtikas iegādes vajadzības, liecina par formālu un deklaratīvu pārskatīšanas pienākuma izpildi.

Ņemot vērā minēto, atzīstams, ka valsts nav pietiekami (periodiski) pārskatījusi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, lai novērstu iedzīvotāju labklājības samazināšanos.

Līdz ar to valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams likumdevēja definēto pamatvajadzību - ēdiena, apģērba, mājokļa, veselības aprūpes, obligātā izglītības nodrošināšanai.

3.3.3. Vērtējot, vai Noteikumu Nr.1605 2.punkta ietvaros ir ievēroti vispārējie tiesību principi, jānorāda, ka likumdevējam sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko attiecību pamatu¹¹⁸. Valsts sniegtajam atbalstam nav jābūt tik lielam, kā varbūt vēlētos ieinteresētās personas, taču likumdevējs, nosakot šā atbalsta apmēru, nebūt nav atbrīvots no minēto tiesību principu ievērošanas.¹¹⁹

3.3.3.1. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 1.panta tvērumā ietilpst no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi, tostarp tiesiskas valsts princips.¹²⁰

Satversmes Ievada ceturtajā rindkopā *expressis verbis* ir noteiktas vairākas vērtības un tiesību principi, kas izriet no Satversmes 1.panta, proti: “Latvija kā demokrātiska, tiesiska un sociāli atbildīga valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības.”¹²¹

Tiesiskas valsts principa materiālā izpratne paredz pamattiesību vispārējo rakstura atzīšanu un to aizsardzību. Satversmes ievada ceturajā rindkopā noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska [...] valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam, tās piemērojot, ir jārespektē cilvēka cieņa¹²². Sociālo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cieņas eksistences nodrošināšanai¹²³.

Kā jau šajā pieteikumā tika norādīts, Latvija sevi ir atzinusi par sociāli atbildīgu valsti¹²⁴. Sociāli atbildīgas valsts ir tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu. Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu¹²⁵.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet sociālā taisnīguma princips. Tas paredz rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu – tas nozīmē materiālo un daļēji arī nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgākajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos, ierobežojot stipros. Šādas izlīdzināšanas politikas īstenošana ir valsts ziņā, tomēr tas nepieļauj labuma pārdali no trūcīgākajiem par labu turīgākajiem¹²⁶.

Noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Valsts pienākums pildīt starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā citstarp ir ietverts Satversmes 89.pantā, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām¹²⁷.

¹¹⁸ Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra spriedums lietā Nr.2006-10-03. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

¹¹⁹ Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. 2006-04-01, 16. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-10-03_Spriedums.pdf

¹²⁰ Satversmes tiesas 2017.gada 29.jūnija spriedums lietā Nr. 2016-23-03. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/10/2016-23-03_Spriedums.pdf

¹²¹ Latvijas Republikas Satversme. Ievads. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

¹²² Satversmes tiesas 2019.gada 5.marta spriedums lietā Nr.2018-08-03. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/305362-par-jurmalas-pilsetas-domes-2014-gada-4-septembra-saistoso-noteikumu-nr-27-jurmalas-pilsetas-pasvaldibas-kapsetu-darbibas>

¹²³ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2009-43-01_Spriedums.pdf#search=

¹²⁴ Latvijas Republikas Satversme. Ievads. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980>

¹²⁵ Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodoli, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012., 109.lpp.

¹²⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 221. lpp.

¹²⁷ Satversmes tiesas 2018.gada 15.marta sprieduma lietā Nr.2017-16-01 9.1.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/05/2017-16-01_Spriedums.pdf

Šai sakarā ir jāatgādina, ka Latvija arī starptautiski ir uzņēmusies virkni saistību, kas paredz ievērot cilvēka cieņas principu¹²⁸. Šī pieteikuma ietvaros, tiesībsarga skatījumā, ir minams 1966.gada 16.decembra Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām¹²⁹, kas konkretizē minēto ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā definēto personības pašcieņas uzturēšanas principu, nosakot to izpildi atbilstoši katras valsts resursiem¹³⁰. Saskaņā ar 1986. gadā izstrādātajiem Limburgas principiem Pakta ieviešanai noteica jaunu pieeju valstu pienākumam nodrošināt sociālās tiesības. Atbilstoši šiem principiem visām Pakta dalībvalstīm, neraugoties uz valsts attīstības līmeni, nekavējoties ir jāveic pasākumi, izmantojot visus maksimāli pieejamos līdzekļus, lai sasniegtu šo tiesību nodrošinājumu minimālā līmenī. Ar veicamajiem pasākumiem nacionālā līmenī ir jāsaprot ne tikai likumdošanas, bet arī administratīvi, tiesu, ekonomiski, sociāli un izglītības pasākumi. Turklāt likumi, kas ierobežo kādu sociālo tiesību izmantošanu, nedrīkst būt netaisnīgi vai diskriminējoši. Principos uzsvērts, ka likumdošanas līdzekļi vien var būt nepietiekami, lai nodrošinātu Paktā noteikto tiesību īstenošanu. Progresīvās attīstības princips neatkarīgi no resursu palielinājuma, pieprasa arī pieejamo resursu efektīvu un pārdomātu izmantošanu¹³¹.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas pārrauga Pakta īstenošanu, attiecībā uz sociālās drošības pietiekamības kritēriju ir uzsvērusi, konkrēti, ka naudas un citiem pabalstiem jābūt pietiekamiem pēc apjoma un ilguma, lai ikviens varētu izmantot savas tiesības uz palīdzību ģimenei un tās aizsardzību, pienācīgu dzīves līmeni un atbilstošu piekļu veselības aprūpei. Uzsvērts, ka dalībvalstīm pilnīgi jāievēro cilvēka cieņas respektēšanas princips, kas minēts Pakta preambulā, un nediskriminēšanas princips, lai netiktu negatīvi ietekmēti pabalstu līmenis un veids, kādā tie tiek sniegti. Ar izmantotajām metodēm jānodrošina pabalstu pietiekamība. Komiteja ir norādījusi, ka pietiekamības kritēriji ir regulāri jāuzrauga, lai pārlicinātos, ka saņēmēji var atļauties iegādāties preces un pakalpojumus, kas viņiem nepieciešami, izmantojot Paktā noteiktās tiesības¹³². Komiteja ir atzinusi, ka tiesību uz sociālo drošību īstenošana rada dalībvalstīm nozīmīgas finansiālas izmaksas, bet norāda, ka, tā kā sociālā drošība būtiski ietekmē cilvēka cieņu un dalībvalstis juridiski atzīst šīs tiesības, tad dalībvalsts vispārējs juridisks pienākums ir šīs tiesības tiesību aktos un politikā noteikt kā prioritāti¹³³.

Komiteja īpaši uzsvērusi, ka svarīgi ir nodrošināt pietiekamu ienākumu atbalstu personām ar invaliditāti, kuras invaliditātes vai ar to saistītu faktoru dēļ uz laiku zaudējušas savus ienākumus vai tie samazinājušies un kurām liegtas darba iespējas vai kurām ir paliekoša darbnespēja. Šāds atbalsts nodrošināms cieņpilnā veidā un tajā jāņem vērā īpašās palīdzības vajadzības un citas izmaksas, kas saistītas ar invaliditāti¹³⁴.

Šai sakarā jāņem vērā, ka Latvijai kopš 2010.gada 1.marta ir saistoša ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām)¹³⁵, kuras mērķis ir veicināt, aizsargāt un nodrošināt to, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā

¹²⁸ Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1990. gada 4.maija deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos". Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=75668>

¹²⁹ ANO Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Pieņemts Ņujorkā 16.12.1966. Latvija pievienojusies ar Augstākās Padomes 04.05.1990. deklarāciju "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos". 9.-11.pants. Pieejams:

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

¹³⁰ Ziemele, I. (2000). Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības soļi. 88. lpp.

¹³¹ Economic, Social and Cultural Rights. Handbook for National Human Rights Institutions. (2005) New York and Geneva: United Nations. 126.-127.p.

¹³² Turpat, 23.p.

¹³³ Turpat, 41.p.

¹³⁴ The right to social security, (art. 9 of the Covenant), Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No.19 (23.11.2007.), 12.-22. p. Pieejams:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11.

Dokumenta oficiālais Valsts valodas centra tulkojums pieejams

<http://vvc.gov.lv/index.php?route=product/search&search=United%20Nations%20Economic%20and%20Social%20Council.%20General%20Comment%20No.%2019>

¹³⁵ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

un vienlīdzīgi izmantot cilvēka tiesības un pamatbrīvības, kā arī veicināt cilvēka cieņas ievērošanu¹³⁶.

Pat neanalizējot saistības, kas Latvijai izriet no Eiropas Padomes un Eiropas Savienības tiesību aktiem, secināms, ka cilvēka cieņas nodrošināšana cita starpā ir starptautisks pienākums, kas nodrošināms ne tikai ar pienācīga apmērā naudas atbalsta sniegšanu, bet ar pienācīgu to pārskatīšanu.

Šo atziņu tvērumā tiesībsarga konstatētais, ka:

- valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības apmērs nesedz pat pilnvērtīgas pārtikas iegādes izmaksas;
- minētie pabalstu apmēri citu pamatvajadzību nodrošināšanai būtībā liek vērsties pēc citas sociālās palīdzības, lai varētu apmierināt citas pamatvajadzības (arī daļēji);
- valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta pamata bāzes apmērs nav pārskatīts 13, teju 14 gadus savukārt valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs personām ar invaliditāti kopš bērnības nav pārskatīts 10, teju 11 gadus, kaut gan valsts ekonomika jau kopš 2011.gada attīstās;
- minētie pabalsta apmēri nekad nav bijuši piesaistīti prognozējamiem ekonomiskiem rādītājiem;
- minētie pabalsti no valsts puses nekad nav tikuši vērtēti atbilstoši valsts ekonomiskās izaugsmes tendencēm, kā arī tiem nekad nav piemēroti Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksi, kaut gan valstij bija tas jā dara, liek secināt, ka cilvēka cieņas princips nav ievērots.

3.3.3.2. Šajā pieteikumā jau tika uzsvērts, apstrīdētās normas adresāti ir cilvēki ar invaliditāti un gados veci cilvēki, kuriem objektīvi pašiem ir ierobežotas iespējas nodrošināt pamatvajadzības un tādēļ viņi ir atkarīgi no valsts labvēlības.

VSAA tiesībsargam ir sniegusi datus par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaitu un apmēru sadalījumā pa saņēmēju grupām uz 2015., 2016., 2017. un 2018.gada beigām¹³⁷.

	12.2015.		12.2016.		12.2017.		12.2018.	
	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (euro)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (euro)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (euro)	Saņēmēju, kuriem izmaksājams pabalsts, skaits	Pabalsta vidējais piešķirtais apmērs (euro)
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	17 944	105,31	18 223	105,05	18 862	104,82	19 407	104,17
Personas ar invaliditāti	17 122	107,29	17 409	106,96	17 457	106,97	17 688	106,94
I grupa	2 570	129,06	2 684	128,53	2 723	129,15	2 800	129,30
II grupa	8 306	110,93	8 354	110,54	8 307	110,34	8 342	110,23
III grupa	6 246	93,49	6 371	93,19	6 427	93,22	6 546	93,19
<i>Personas ar invaliditāti</i>	11 962	122,25	12 040	122,27	12 087	122,27	12 241	122,26

¹³⁶ ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 1.panta pirmā daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1630>

¹³⁷ VSAA dati (nepublicēti).

<i>kopš bērības</i>								
I grupa	2 123	138,74	2 192	138,74	2 257	138,74	2 329	138,74
II grupa	5 530	128,06	5 497	128,06	5 436	128,06	5 443	128,06
III grupa	4 309	106,72	4 351	106,72	4 394	106,72	4 469	106,72
<i>Pārējās personas ar invaliditāti</i>	5 160	72,62	5 369	72,61	5 370	72,54	5 447	72,51
I grupa	447	83,24	492	83,24	466	83,24	471	83,24
II grupa	2 776	76,84	2 857	76,84	2 871	76,84	2 899	76,84
III grupa	1 937	64,03	2 020	64,03	2 033	64,03	2 077	64,03
Pensijas vecumu sasniegušie	479	64,55	494	64,57	1 112	64,64	1 432	65,08
Apgādnieka zaudējuma gadījumā	347	63,60	324	63,78	297	127,93	292	127,92

Analizējot minētos datus, konstatējams, ka:

- 2015.gada nogalē 95,4 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 2,7 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,9 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 66,7 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2016.gada nogalē 95,5 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 2,7 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,1 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 66,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2017.gada nogalē 92,6 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 5,9 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,2 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 64,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

- 2018.gada nogalē 91,1 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 7,4 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas. No visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,2 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 63,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita.

No minētā secināms, ka nemainīgi vairāku gadu griezumā absolūti lielākā daļa valsts sociālā nodrošināja pabalsta saņēmēju ir personas ar invaliditāti, no kuriem 2/3 ir personas ar invaliditāti kopš bērnības. Pēdējos gados pieaug valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaits, kuriem nav tiesību uz vecuma pensiju.

Cilvēki ar invaliditāti un gados veci cilvēki, kas ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēji, ir nabadzības riskam pakļautas personas. Iemesls tam ir Noteikumu Nr.1605 2.punktā paredzētā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra nepietiekamība. Nabadzība kā sociāla parādība ir cieši saistīta ar sliktu izglītību, veselību, neaizsargātību, sociālo atstumtību un diskrimināciju. Sociāli atstumts cilvēks nespēj piekļūt pakalpojumiem un precēm, nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, jo pastāv šķēršļi, kas to liedz. Līdz ar to cilvēki ar invaliditāti un gados veci cilvēki ir pakļauti iespēju nevienlīdzībai.

Iespēju vienlīdzība ietilpst Satversmes 91. pantā nostiprinātajā vienlīdzības principa tvērumā. Satversmes 91. pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. No šā panta pirmā teikuma izriet vienlīdzības princips, kas citastarp liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos. Satversmes 91. panta otrais teikums, kas noteic, ka “cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas” nevis ierobežo, bet papildina pirmo teikumu.¹³⁸

Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa būtība ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības.¹³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācijā diskriminācija nozīmē vispārējus gadījumus, kuros persona vai personu grupa bez pietiekama pamatojuma tiek nostādīta mazāk labvēlīgā stāvoklī nekā cita persona vai personu grupa, pat ja Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija nepieprasa labvēlīgāku apiešanos.¹⁴⁰

Diskriminācijas aizliegums nosaka, ka divās dažādās situācijās attieksmei ir jābūt vienādei, ja vien šī dažādība balstās uz kādu no aizliegtajiem kritērijiem – tādā gadījumā šī atšķirība nedrīkst tikt ņemta vērā un attieksmei ir jābūt vienādei.¹⁴¹ Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju.¹⁴² Tātad diskriminācijas aizliegums klasiskā izpratnē aizliedz atšķirīgu attieksmi stingri definētos gadījumos, kad atšķirīga attieksme pamatojas uz noteiktiem – aizliegtiem – kritērijiem. Tā kā aizliegtie kritēriji Satversmes 91. pantā nav *expressis verbis* uzskaitīti, tad tie tur “jāielasa”¹⁴³. Aizliegto kritēriju katalogs atspoguļo sabiedrības izšķiršanos par to, kādas atšķirības starp tās locekļiem nav pieļaujamas kā atšķirīgas attieksmes pamats. Ja atšķirīgā attieksme balstīta uz kādu no kritērijiem, kas ietverti aizliegto kritēriju katalogā, tās attaisnojums vai nu vispār nav iespējams, vai arī ir iespējams tikai izņēmuma gadījumā¹⁴⁴.

Satversmes tiesa atzinusi: “Lai secinātu, ka pārkāpts Satversmes 91. panta otrais teikums, nepieciešams konstatēt, ka vienlīdzības principa visaptverošo piemērošanu bez pienācīga valsts rīcības attaisnojuma ierobežo kritērijs, kura izmantošana ir pretrunā ar demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatideju, mūsdienu pilsoniskajā sabiedrībā dominējošajiem mērķiem un ideāliem. Šāds ierobežojums būtu atzīstams par nepieņemamu, nepieļaujamu, patvaļīgu vai nepamatotu. Kritēriji, kas veido Satversmes 91. panta otrā teikuma saturu, ir dažādi. Proti, minēto kritēriju izmantošanas attaisnojamība var atšķirties, ņemot vērā gan katra kritērija specifiku, gan arī konkrētās lietas faktiskos apstākļus. Pastāv arī tādi kritēriji, uz kuru pamata atšķirīga attieksme nevar tikt pieļauta. Tādējādi arī to izmantošana nav attaisnojama. Pie šādiem kritērijiem var pieskaitīt, piemēram, sociālo izcelsmi, piederību pie noteiktas rases vai pasaules uzskatu.”¹⁴⁵

Satversmes 91. panta otrā teikuma tvērumā ietilpst invaliditāte kā diskriminācijas aizlieguma pamats, tā kā Latvija ar 2010. gada 18. janvāra likumu “Par Konvenciju par personu ar

¹³⁸ Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa spriedums lietā Nr. 2000-07-0409, secinājumu daļas 1. punkts. Pieejams:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2000-07-0409_Spriedums.pdf

¹³⁹ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 2005-02-0106, 9.3. punkts. Pieejams:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-02-0106_spriedums.pdf

¹⁴⁰ Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom judgment of 28 May 1985, Series A no. 94, p. 39, para. 82. Citēts Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedumā lietā Nr. 2005-02-0106, 9.3. punkts. Pieejams:

http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-02-0106_spriedums.pdf

¹⁴¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadība. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 99.lp.

¹⁴² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadība. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 98.lp.

¹⁴³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 99.lpp.

¹⁴⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. - Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 104.-105.lpp.

¹⁴⁵ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 2005-02-0106. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-02-0106_spriedums.pdf

invaliditāti tiesībām” ir pievienojusies 2006. gada 13. decembra Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām, kura definē diskriminācijas aizliegumu. Proti, minētās konvencijas 2.pants nosaka, ka “diskriminācija invaliditātes dēļ” nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas.

Ratificējot Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, valsts apstiprināja visu cilvēktiesību un pamatbrīvību vispārību, nedalāmību, savstarpējo atkarību un savstarpējo saistību un nepieciešamību garantēt personām ar invaliditāti šo tiesību un brīvību pilnīgu izmantošanu bez diskriminācijas¹⁴⁶. Valsts atzina, ka ir ārkārtīgi svarīgi novērst nabadzības negatīvo ietekmi uz personām ar invaliditāti¹⁴⁷, kā arī atzina personu ar invaliditāti tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni sev un saviem ģimenes locekļiem, tostarp uz pienācīgu pārtiku, apģērbu un mājokli un uz pastāvīgu dzīves apstākļu uzlabošanu, un apņēmas veikt atbilstošus pasākumus, lai nodrošinātu un veicinātu šo tiesību īstenošanu bez diskriminācijas invaliditātes dēļ.¹⁴⁸ Tāpat valsts pievienojās atziņai, ka jebkāda diskriminācija invaliditātes dēļ ir cilvēkam piemītošās cieņas un vērtības aizskārums¹⁴⁹.

No Latvijas pamattiesību doktrīnas izriet, ka Satversmes 91.panta tvērumā ielasāms arī diskriminācijas aizliegums uz vecuma pamata. Tas balstās uz atziņu, ka cilvēka mūža visi posmi principā ir vienādi. Tādēļ īpašu vecuma grupu aizsardzība sociālu iemeslu dēļ ir pieļaujama un nepieciešama. (..) Veco ļaužu īpaša aizsardzība jau konstitucionālajā līmenī ir sabalansēta ar diskriminācijas aizliegumu vecuma dēļ: Satversmes 109. pants nosaka īpašu valsts atbildību par veciem ļaudīm¹⁵⁰. Satversmes tiesa, atsaucoties uz starptautisku institūciju atziņām, ir norādījusi, ka valstīm iespēju robežās ir jānodrošina visiem vecajiem cilvēkiem cilvēka cienīgas dzīves standarts un iespēja aktīvi piedalīties valsts sabiedriskajā, sociālajā un kultūras dzīvē [sk. *European Commission, Communication on supporting national strategies for safe and sustainable pensions through an integrated approach, COM (2001) 362 final, July 2001*].¹⁵¹

Tiesībsargs norāda, ka cilvēki ar invaliditāti un gados veci cilvēki ir pakļauti diskriminācijai arī to sociālā stāvokļa dēļ, kas cita starpā ir iekļauts aizliegto kritēriju katalogā.¹⁵² Sociālais stāvoklis ir cilvēka pozīcija sabiedrības sociālajā hierarhijā, kas pamatojas uz piederību zināmām sabiedrības institūcijām, ienākumu un īpašumu, profesiju, izglītību un līdzīgām kategorijām, kā arī piederību noteiktam sociālam slānim, šķirai vai kārtai. Sociālais stāvoklis ir sabiedrības labumu sadales sistēmas rezultāts. Savukārt sociālā izcelsme ir sociālais stāvoklis, kas iegūta ar ģimenes saišu piederību.¹⁵³

Diskriminācijas aizliegums sociālā stāvokļa dēļ ir cieši saistīts ar Satversmes 1.pantā ietvertu sociāli atbildīgas valsts virsprincipu. Tas uzliek valstij pienākumu savu politiku vērst uz sociālā un mantiskā stāvokļa izlīdzinājumu, nevis uz sociālo un mantisko atšķirību nostiprināšanu un izvēršanu.¹⁵⁴

¹⁴⁶ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, preambulas “c” apakšpunkts.

¹⁴⁷ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, preambulas “t” apakšpunkts.

¹⁴⁸ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, 28.panta pirmā daļa.

¹⁴⁹ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, preambulas “h” apakšpunkts.

¹⁵⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 112.lpp.

¹⁵¹ Satversmes tiesas 2009.gada 21.decembra spriedums lietā Nr.2009-43-01. Latvijas Vēstnesis, 201 (4187), 22.12.2009.

¹⁵² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 104.lpp.

¹⁵³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 115. – 116.lpp.

¹⁵⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 115. – 116.lpp.

Tiesībsargs uzskata, ka Latvijas valsts ar ilglaicīgu bezdarbību, t.i., kopš 2006.gada cilvēkiem ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem, savukārt no 2009.gada cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības, atstājot nemainīgus valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērus, nepārskatot tos atbilstoši Noteikumu Nr.16.05 3.punkta principiem, ir pieļāvusi diskrimināciju uz invaliditātes, vecuma un sociālā stāvokļa pamata.

Diskriminācija ir izpaudusies tādējādi, ka ekonomiski aktīvo iedzīvotāju labklājību veicinoši pasākumi kopš 2006. un 2009.gada no valsts puses tika pieņemti regulāri, piemēram, kā jau šajā pieteikuma tika minēts, minimālās alga kopš 2006.gada ir paaugstināta teju katru gadu - no 90 latiem (128,57 euro) līdz 430 auro 2019.gadā¹⁵⁵, tādējādi veicinot ekonomiski aktīvo cilvēku grupas labklājību un iespēju vienlīdzību. Tāpat iespēju vienlīdzības apstākļi daļēji tika radīti pensionāriem, ar 2013.gadu atsākot ikgadēju pensiju indeksāciju saskaņā ar likuma "Par valsts pensijām" pārejas noteikumu 15. un 15.¹ punktu. Taču valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs attiecīgajā laika posmā nav celts pienācīgā apmērā un nav ticis pienācīgi pārskatīts. Tādējādi iespēju vienlīdzība cilvēkiem ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem (valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem) ir neattaisnojami ierobežota. Kā liecina VSAA sniegtās ziņas par 2018.gadu, tad ar šādu bezdarbību valsts ir diskriminējusi galvenokārt cilvēkus ar invaliditāti (91,1 % no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem ir personas ar invaliditāti un 7,4 % ir pensijas vecumu sasniegušās personas, kurām nav pietiekama apdrošināšanas stāža). Jāuzsver, ka attiecīgā rīcība (bezdarbība) lielākoties skar visneaizsargātākos, proti, no visiem valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējiem, kas ir personas ar invaliditāti, 69,2 % ir personas ar invaliditāti kopš bērnības, kas attiecīgi ir 63,1 % no visa sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita. Jāņem vērā, ka vēsturiski cilvēku ar invaliditāti īpatsvars, kas bija pakļauti diskriminējošai attieksmei, bija tuvu 100%.

No starptautiskiem dokumentiem izriet valsts pienākums visupirms parūpēties par to iedzīvotāju vajadzībām, kuri paši par sevi parūpēties nevar, proti, bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti un gados vecākiem cilvēkiem.¹⁵⁶ Jānorāda, ka no valdības puses nav konstatējamā attiecīgas rūpes, kā arī nav konstatējams pienācīgs attaisnojums attiecīgo rūpju trūkumam.

Šajā pieteikumā cita starpā ir konstatēts, ka valdība pati atzīst savu bezdarbību, līdz ar to, tiesībsargs uzskata, ka tā arī atzīst valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju – cilvēku ar invaliditāti un vecu cilvēku, diskrimināciju pēc invaliditātes, vecuma un sociālā stāvokļa.

Pieļautā diskriminācija invaliditātes, vecuma un sociālā stāvokļa dēļ attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti un gados veciem cilvēkiem (kas ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēji) ne vien ir cilvēka cieņas aizskārums pats par sevi, bet arī ir viens no nabadzības cēloņiem. Nabadzība kā nelabvēlīga sociālā parādība atstāj nevienlīdzīgas iespējas teju visās dzīves jomās. Šāda situācija nav savienojama ar sociāli atbildīgas valsts principu, jo tā neizlīdzina sabiedrībā būtiskākās sociālās atšķirības un nenodrošina katrai iedzīvotāju grupai atbilstošu dzīves standartu.

Tiesībsargs nepiekrīt un uzskata par nepamatotu Ministru kabineta argumentu, ka atbalsts pamatvajadzību nodrošināšanai, piemēram, personām ar invaliditāti ir jāskata kompleksi – proti, atbalsts materiālā veidā (invaliditātes pensija, pabalsti (gan valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, gan transporta pabalsts, gan īpašas kopšanas pabalsts, kas ar š.g. 1.jūliju bērniem ar īpaši smagu invaliditāti un pilngadīgām personām ar I invaliditātes grupu, kurām invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības, tiek izmaksāts palielinātā apmērā – no līdzšinējiem 213,43 euro līdz 313,43 euro mēnesī) un atbalsts pakalpojumu un atvieglojumu veidā (deinstitutionalizācijas projekta piedāvātie pakalpojumi, asistenta pakalpojums pašvaldībā un izglītības iestādē, surdotulks, tehniskie palīglīdzekļi, atbalsta pakalpojumi nodarbinātības jomā, bezmaksas sabiedriskais transports, nodokļu atvieglojumi u.c.) (sk. pielikumu Nr.2).

¹⁵⁵ Minimālās algas apmēru apkopojums pa gadiem pieejams: https://www.vid.lv/minimalas_algas_likmes.html

¹⁵⁶ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr.19. Tiesības uz sociālo drošību (9.pants). 59.parágrāfs.

Neapšaubot papildu atbalsta nozīmi cilvēku ar invaliditāti dzīves uzlabošanā, tomēr valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ir izveidots ar konkrētu mērķi – nodrošināt cilvēka pamatvajadzības un tas ir skatāms kā patstāvīgs sociālā atbalsta veids¹⁵⁷. Attaisnojot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra nepietiekamību ar citiem palīdzības veidiem, tiek nonivelēta valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta būtība un mērķis un cilvēka cieņa kā demokrātiskas un tiesiskas valsts vērtība. Ar šādu sofistisku pieeju var attaisnot jebkuru sociālo pabalstu. Šāda pieeja nav pieļaujama, jo tā nonāk pretrunā piešķirto tiesību būtībai.

Nav mazsvarīgi atkārtoti uzsvērt, ka, lai arī kopējās sistēmas rezultātā ir iespējams saņemt lielāku atbalstu naudas izteiksmē, taču jāatceras, ka tos veido visi sociālie transferti¹⁵⁸, kuriem ir citi atbalsta mērķi (ne pamatvajadzību nodrošināšana), un ka šī sistēma cilvēkus (runa ir par cilvēkiem, kuriem objektīvi ir neieciešama valsts palīdzība) zināmā mērā nostāda “lūdzēju” lomā.

Lai arī valdība nenoliedz, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ir nepieciešams pārskatīt, tomēr norāda, ka pārskatīšana ir iespējama atbilstoši valsts budžeta iespējām (sk. pielikumu Nr. 2). Kā jau šajā pieteikumā ir secināts, līdz šim valsts budžeta iespējas ir bijis vienīgais arguments, kādēļ valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts nav ticis palielināts un pārskatīts. Arī nākotnes valdības plāni tiek balstīti tikai uz ierobežotām budžeta iespējām, nevis uz objektīvām sociāli ekonomiskām vajadzībām. Satversmes tiesas savā judikatūrā ir vērtējusi valsts budžeta iespēju un citu interešu īstenošanas līdzsvarošanu. Piemēram, lietā Nr. 2017 – 15 -05, vērtējot, vai ir pieļaujama atkāpe no Satversmes 91.panta nosakot atšķirīgu virsstundu apmaksu mediķiem noteiktu pakāpenisku laika posmu, pamatojoties uz ierobežotām budžeta iespējām, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka šādi argumenti paši par sevi nav pietiekami, lai pamatotu atšķirīgu attieksmi¹⁵⁹. Tiesībsargs uzskata, ka minētais princips ir attiecināms uz šo pieteikumu. Tā kā valdības bezdarbības pamatā ir bijusi tikai valsts budžeta līdzekļu taupība, nav pamata atzīt šo apsvērumu par attaisnojošu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju pamattiesību ierobežošanai.

Ievērojot minēto, tiesībsargs uzskata, ka ar Noteikumu Nr. 1605 2.punktu nav nodrošināta vispārējo tiesību principu ievērošana. Vienlaikus tiesībsargs uzskata, ka konstatētais dod patstāvīgu pamatu atzīt Noteikumu Nr. 1605 2.punktu par neatbilstošu Satversmes 91.panta otrajam teikumam.

Apkopojot šī pieteikuma analīzi, secināms, ka Noteikumu Nr. 1605 2.punkts neatbilst Satversmes 1.panta, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam.

Prasījums Satversmes tiesai

Ņemot vērā visu iepriekš minēto un pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 13. panta 8.punktu, Satversmes tiesas likuma 17. panta pirmās daļas 8.punktu, 18. panta pirmo, trešo un ceturto daļu,

lūdzu:

atzīt Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību

¹⁵⁷ Tiesu prakses apkopojuma lietās par valsts sociālajiem pabalstiem. 2004.gada februāris - 2017.gada decembris 21.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativas-tiesibas>

¹⁵⁸ Sociālie transferti ir valsts, pašvaldības piešķirtās pensijas un pabalsti, izmaksātie uzturlīdzekļi bērniem, stipendijas, sociālās apdrošināšanas pabalsti un kompensācijas, tai skaitā arī citu valstu. Informācija pieejama:

<https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/mba/tabulas/metadati-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-eu-sile>

¹⁵⁹ Satversmes tiesas 2018.gad 15.maija sprieduma lietā Nr. 2017 – 15 -05, 21.1. un 21.2.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/05/2017-15-01_Spriedums-1.pdf#search=2017-15-01

un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" 2.punktu par neatbilstošu Satversmes 1.pantam, 91.panta otrajam teikumam un 109.pantam.

Pielikumā:

1. Tiesībsarga 2019. gada 23. maija vēstule Nr.1-8/9.
2. Ministru kabineta 2019. gada 23. jūlija vēstule Nr. 18/TA-973/3273.

Ar cieņu

Latvijas Republikas
tiesībsargs

J. Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu